

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

GARÎB-NÂME'DE ZARF FİİL KATEGORİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Neslihan ÖZTAŞ

**Enstitü Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Enstitü Bilim Dalı : Yeni Türk Dili**

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Zikri TURAN

OCAK-2021

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

GARÎB-NÂME’DE ZARF FİİL KATEGORİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Neslihan ÖZTAŞ

Enstitü Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Enstitü Bilim Dalı : Yeni Türk Dili

“Bu tez sınavı 29/01/2021 tarihinde online olarak yapılmış olup aşağıda isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Prof. Dr. Zikri TURAN	BAŞARILI
Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem TOPÇU	BAŞARILI
Dr. Öğr. Üyesi Kaan YILMAZ	BAŞARILI

ÖN SÖZ

Fiilimsi sınıfına ait zarf fiiller, dil bilgisi çalışmalarında ele alınan başlıca konulardan birisidir. Zarf fiiller ile ilgili çalışmalarda son zamanlara kadar şekle dayalı bir anlayış hâkim olmuş, zarf fiil işlevleri ve bu işlevlerin metne olan katkısı ihmâl edilmiştir. Bu durum konuyu dil çalışmaları için sorunlu hâle getirmiştir.

Çalışmamızda Eski Anadolu Türkçesinin dil özelliklerini en iyi şekilde yansıtan eserlerden biri olan Garîb-nâme, zarf fiil kategorisi açısından incelenmiştir. Zarf fiil konusunun hacimli bir dil metnine işlevsel olarak ne kattığı düşüncesinden yola çıkarak çalışmamız derinleştirilmiştir.

Çalışma Giriş, Zarf Fiiller, Sonuç ve Ekler Dizini bölümünden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde zarf fiil ile ilgili yapılan çalışmalar değerlendirilmiştir. Araştırmacıların genel olarak zarf fiillerin, kelime ve ek karşılığında yeri, şahıs eki almamaları; fakat özne, nesne, tümleç almaları ve bunun sonucunda yan cümle kurabilmeleri, birleşik fiil oluşturabilmeleri, ne tür bir ek sınıfına dâhil edildikleri, asıl olan ve asıl olmayan ekleri üzerinde durduğu belirtilmiş ve konuya ait temel problem noktaları tespit edilmiştir.

Tezin ana konusunu oluşturan Zarf fiiller bölümü; Zarf Fiillerde İşlevler, Zarf Fiillerde Şekiller ve Zarf Fiilli Ekleşmelerde Yer Ödünçlemeleri olmak üzere üç başlık altında incelenmiştir. Eserde tespit edilen zarf fiil ekleri, üst işlevler ve bu üst işlevlere bağlı alt işlevler olmak üzere sınıflandırılmış, alfabetik olarak sıralanmıştır.

Sonuç bölümünde zarf fiillerin metin içerisindeki kullanım sıklıkları ve Garîb-nâme eserine katkısı değerlendirilmiştir. Ekler Dizini bölümünde ise zarf fiil eklerinin üst ve alt şekilleri listelenmiştir.

Yüksek lisans eğitimim boyunca göstermiş olduğu sabır ve esirgemediği desteği için hocam Prof. Dr. Zikri TURAN'a teşekkür ederim.

Neslihan ÖZTAŞ

21.12.2020

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iv
İŞARETLER.....	v
ŞEKİL LİSTESİ	vi
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1: ZARF FİİLLER	14
1. ZARF FİİLERDE İŞLEVLER.....	14
1.1. Amaç.....	15
1.2. Kıyaslama	17
1.3. Sûret/Tarz.....	18
1.3.1. Sûret/Tarz- Devâmlılık.....	23
1.3.2. Sûret/Tarz- İktidâr	25
1.3.3. Sûret/Tarz – Sebep	27
1.3.4. Sûret/Tarz -Şart	32
1.3.5. Sûret/Tarz-Tezlik/Acelecilik.....	33
1.4. Süre/Müddet.....	34
1.4.1. Süre/Müddet- Sebep-Sonuç İlişkisi.....	34
1.4.2. Süre/Müddet-Sınırlandırma.....	37
1.4.3. Süre/Müddet- Şart	46

1.5. Şart	48
1.5.1. Şart-İhtimâl	48
1.5.2. Şart- İmkân.....	49
1.5.3. Şart-İstidat	51
1.5.4. Şart-Kesinlik	52
1.5.5. Şart-Kıyaslama	53
1.5.6. Şart- Sebep-Sonuç İlişkisi	54
1.5.7. Şart-Sözleşme.....	55
1.5.8. Şart- Sûret/Tarz	56
1.5.9. Şart-Tavsiye/İkâz	57
1.5.10. Şart-Tercih.....	58
2. ZARF FİİLLERDE ŞEKİLLER.....	60
2.1. Garîb-nâme’de Zarf Fiil Şekilleri	60
2.1.1. -(y)A	60
2.1.2. -alı	61
2.1.3. -dIn	61
2.1.4. -dUkçA	62
2.1.5. -ende	62
2.1.6. -(y)I/U	63
2.1.7. -(y)IcAk	65
2.1.8. -(y)IncA.....	66
2.1.9. -ken.....	67

2.1.10. -mAkdAn.....	67
2.1.11. -(I)p.....	68
2.1.12. -(y)Up	69
2.1.13. -(y)UbAn(In)	71
2.1.14. -sA	73
2.1.15. -yıncak.....	77
2.2. Zarf Fiil Şekillerinde Tabakalaşma.....	78
2.3. Kelime-Kelime İlişkisinde Zarf Fiil Şekilleri	80
2.4. Tasvir Ek Fiilli Ekleşmelerde Zarf Fiil Şekilleri	82
3. ZARF FİİLLİ EKLEŞMELERDE YER ÖDÜÇLEMELERİ	85
SONUÇ	91
EKLER DİZİNİ.....	93
KAYNAKÇA.....	96

KISALTMALAR

s. : sayfa

vb : ve benzeri

İŞARETLER

- () : Bir sesin ya da şeklin varlığının şartlara bağlı, ihtiyari olduğunu gösterir.
- + : İsme bağlanmayı, isim kategorisini gösterir.
- : Fiile bağlanmayı, fiil kategorisini gösterir.
- Ø : Bir gramer unsurunun, telaffuz edilmeyen ancak fonksiyonu bulunan şeklini temsil eder.

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Garîb-nâme 'de Üst İşlevlere Bağlı Alt İşlevlerin Sayıları	60
Şekil 2: Garîb-nâme' de Üst İşlevlere Ait Şekiller Tablosu	78

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	Doktora	
Tezin Başlığı: Garîb-nâme’de Zarf Fiil Kategorisi		
Tezin Yazarı: Neslihan ÖZTAŞ	Danışman: Prof. Dr. Zikri TURAN	
Kabul Tarihi: 29.01.2021	Sayfa Sayısı: vii (ön kısım) + 98 (tez)	
Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı	Bilim Dalı: Yeni Türk Dili	
Bu çalışmada fiilimsi kategorisine bağlı zarf fiiller, kelime(anlam)-ek(görev) karşıtlığını içeren ekleşme dizisinin karşıtlık düzeni esas alınarak üst-alt işlevleriyle ele alınmıştır. İşlevlerin tespit edilmesi noktasında hacmi dolayısıyla yeteri derecede malzeme elde edebileceğimiz Eski Anadolu Türkçesinin önemli eserlerinden biri olan Garîb-nâme’den yararlanılmıştır. Garîb-nâme metninde zarf fiil konusu dolaylı olarak ele alınsa da ayrıntılı olarak işlenmemiştir. Bu da eserin tercih edilmesinde etkili olmuştur. Çalışma “Giriş”, “Zarf Fiiller”, “Sonuç” ve “Ekler Dizini” olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın “Giriş” bölümünde araştırmacıların zarf fiil ile ilgili yapmış olduğu açıklamalara yer verilmiş ve bu izahlar doğrultusunda değerlendirmeler yapılmıştır. Zarf fiilin ve zarf fiil ekinin ne olduğu/ne olmadığı, zarf fiil ekinin diğer ek kategorilerinden ayrılması gibi durumların temel problem noktalarını oluşturduğu görülmüştür. “Zarf Fiiller” bölümünde Garîb-nâme’den fişleme yöntemiyle tespit edilen zarf fiil örnekleri önce üst işlevleri ve bu üst işlevlere bağlı alt işlevleriyle birlikte alfabetik olarak sıralanmıştır. Daha sonra ise zarf fiil şekilleri, ekleşme bilgisi açısından incelenerek listelenmiştir. İşlevlerin isimlendirilmesinde de ekleşme düzeni içerisinde belirli bir ek kategorisini temsil eden ve o kategoriye has olan isimlendirmelerden uzak durulmuştur. “Sonuç” bölümünde çalışmadan elde edilen verilere yer verilmiştir. Zarf fiil eklerinin şekle ve işleve göre kullanım sıklığı belirtilmiş, bunun metne katkısı değerlendirilmiştir. “Ekler Dizini” bölümünde ise zarf fiil görevini icra eden morfemler alt ve üst şekilleriyle bir bütün halinde sunulmuştur.		
Anahtar Kelimeler: Zarf Fiil, İşlev, Garîb-nâme, Karşıtlık, Eski Anadolu Türkçesi		

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree		Ph.D.	
Title of Thesis: The Category of Gerundium in Garîbnâme			
Author of Thesis: Neslihan ÖZTAŞ		Supervisor: Prof. Dr. Zikri TURAN	
Accepted Date: 29.01.2021		Number of Pages: viii(pre text) + 98 (main)	
Department: Turkish Grammar and Literature Subfield: Modern Turkish Language			
In this study, gerundiums related to the verbal category are discussed with their upper-lower functions based on the contrast order of the conjugation sequence containing the word (meaning)-suffix (task) contrast. At the point of determining the functions, one of the important works of Old Anatolian Turkish, Garîb-name, from which we can obtain sufficient material due to its volume, was used. Although the subject of gerundiums is dealt with indirectly in the text of Garîb-name, it is not discussed in detail. This was effective in selection of the work. The study consists of "Introduction", "Gerundiums", "Conclusion" and "Appendix index". In the "Introduction" section of the study, the explanations of the researchers about the gerundiums are included and evaluations have been made in line with these explanations. It has been observed that the main problem points are what the gerundiums and the gerundiums suffix is / is not, and the separation of the adverbial verb affix from other additional categories. In the "Gerundiums" section, the examples of the adverbial verbs determined by the filing method from Garîb-name are listed alphabetically with their upper functions and sub-functions linked to these upper functions. Following, the gerundiums forms were examined and listed in terms of affixation information. In the naming of functions, naming that represents a certain suffix category in the inclusion order and is unique to that category has been avoided. The data obtained from the study are included in the "Results" section. The frequency of use of the gerundiums affixes according to the form and function was specified, and its contribution to the text was evaluated. In the "Appendix Index" section, morphemes that function as a gerundiums are presented as a whole with their upper and lower forms.			
Keywords: Gerundium, Function, Garîbnâme, Contrary, Old Anatolian Turkish			

GİRİŞ

Fiilimsilerin bir alt kategorisini oluşturan zarf fiiller, ihtiva ettiği işlev zenginliği ile üzerinde ayrıntılı olarak çalışmayı gerektirmektedir. Tezlerde, makalelerde, dergilerde ve dil bilgisi kitaplarında doğrudan ya da dolaylı olarak zarf fiil konusunun işlendiği fakat konu hakkında yapılan izahlarda ele alınması gereken bazı noktalar bulunduğu görülmektedir.

Konu ile ilgili çalışmalarda zarf fiillerin, kelime ve ek karşılığında yeri, şahıs eki almaması; fakat özne, nesne, tümleç almaları ve bunun sonucunda yan cümle kurabilmeleri, birleşik fiil oluşturabilmeleri, ne tür bir ek sınıfına dâhil edildikleri, asıl olan ve asıl olmayan ekleri üzerinde durulmuştur. Çalışmaları değerlendirdiğimizde zarf fiilin ve zarf fiil ekinin ne olduğu/ne olmadığı ve zarf fiil ekinin diğer ek kategorilerinden ayrılması durumu temel problem noktalarını oluşturmaktadır.

Ergin (1972, s. 580) zarf fiil tanımlamasında gerundiumların, hareket hali ifade eden fiil şekilleri ve asıl hareketin yardımcı hareketini ifade eden kelimeler olduğunu, diğer taraftan yapım eki ile çekim eki arasında bir ek sayılabileceğini belirtmektedir. Ancak yapılan bu izah, zarf fiilin kelime mi yoksa ek mi olduğu noktasında belirsizlik oluşturmaktadır. Hâlbuki kelime, hareketi (fiil) ve varlığı(isim) karşılayan anlamları ile kendi başına anlamı ve görevi olmayan ekten farklı bir gramer unsurudur.¹

Zarf fiilin şahıs eki almaması ile çekimsiz fiil² şekli olması arasında, bir ilginin kurulduğu görülmektedir: Ergin'in (1972, s. 580) gerundiumların, şahsa ve zamana bağlanmayan, tasrif edilemeyen fiil şekilleri, Korkmaz'ın (2007, s. 98) "...şahsa ve zamana bağlı bir yargı bildirmeyen ..." ifadeleri gibi. Çekimsiz fiil şekli olduğu ile ilgili bir izaha yer vermeden yalnızca zarf fiilin şahıs eki almamasına değinen ifadelere de rastlanmaktadır: Meselâ Deny'nin (1941, s. 695) kendiliklerinden şahıs bildirmeyecek olan ulakları

¹ Turan kelimelerin, eksiltisiz bir telaffuz şekliyle karşılanan isim (aş+ Ø), diğeri hareketi karşılayan eksiltili telaffuz şekliyle isimden ayrılan fiil (gel- Ø) olmak üzere iki çeşidi olduğunu, ekin ise ekleşme dizisindeki görevlendirmeye işlev kazanıp kelimelerin işlevlerini karşılayan morfem olduğunu ifade eder. Kelime-ek karşılığı ile ilgili daha detaylı bilgi için bk. Turan, Z. (2018). Türk Dilinin Eklerini Sınıflandırmanın Esasları. *Türkbilg* (35), 97-110.

² Çekimsiz fiil tabirinde, fiili çekimli ya da çekimsiz hale getiren eklerin (çekim eki) varlığı sorgulanmalıdır. Çekim eki, "cümle kurma görevini üstlenen ekler" ifadesi ile zaman ve şahıs ekini içine alan bir üst kategoriye oluşturmaktadır. Dilin bitimli zaman türüne sahip olması çekim eklerini diğer ek sınıflarından ayırmaktadır. (Turan, 2018, s. 105)

“şahıssız fiil siygaları” diye nitelendirmesi. Zarf fiilin, fiili çekimli hale getiren zaman ve kişi ekinden yoksun olması cümleyi kurma görevine sahip olmadığını gösterir. Ancak bu tanımlamalar zarf fiilin yapısı veya işlevi ile ilgili bilgi içermemektedir.

Zarf fiilin şahıs eki almaması noktasında farklı bir tutum sergileyen Gülsevin (1990, s. 277), -sA şart ekinin zarf fiil olduğu tezini savunurken “zarf fiiller, kişi eki almazlar” görüşüne katılmamıştır. Gülsevin, gerundium tanımının temelini oluşturan ‘fiillerin zarf halleridir’ kaydının kişi eki almazlar ibaresi ile sınırlandırılacağını, bu ibarenin şekli ifade ettiğini, işlevi ilgilendirmediğini ayrıca işlev itibarı ile fiilin zarfı olan bir kullanışın sırf kişi eki almasından dolayı gerundiumlar bahsinin dışında bırakılacağını, bu sebeple tanımın temelini bozulacağını dile getirir. Ayrıca -sA şart ekinin, kişi eki alsa da cümlede yüklem olarak kullanılmadığını, yani bitimlilik oluşturmadığını bu sebeple de zarf fiil eki olarak ele alınması gerektiğini dile getirir. Gülsevin’in zarf fiilin, fiile zarf işlevi kazandırması noktasına değinmesi önem arz etse de ifadelerinde sorunlu bazı durumlar söz konusudur. Kişi ekinin işlevi ilgilendirmediğini, bitimlilik oluşturmadığını ifade etmesi gibi. Hâlbuki kişi ekinin hem şekli hem de işlevi vardır. Kişi eki, zaman ekinden sonra cümleyi kurma görevini/işlevini üstlenen eklerden biridir. Yandaş ve eş zamanlı olarak sırasıyla zaman ve kişi eki olmak üzere kelimeye eklenerek bitimlilik oluştururlar. -sA ekinin hem bitimlilik göstermemesi hem de şahıs eki alabilmesi görüşü bu sebeple çelişki içermektedir. Gülsevin (1990, s. 279) -sA şart ekinin kişi eki alabiliyor olması dışında gerundium eklerinden bazılarının birkaç ekin birleşmesinden (birleşik zarf fiiller) oluştuğunu ve oluşan bu yapı içinde kişi ekinin bulunduğunu belirtir: “ Fiil-DİK+kişi eki+dA (geldiğimde, geldiğinde gibi) yapısında partisipten düzeltilmiş ve kişi eki almış bir yapıda bir gerundium söz konusudur”. Fakat ekler bir birleşme sonucu değil, görevlendirme sonucu bir araya geldikleri için tek şekil ve tek işleve sahiptirler.³

Zarf fiilin şahıs eki almadığını belirten araştırmacılar, zamana ve şahsa bağlanmayan zarf fiillerin özne, nesne, tümleç alabildiklerini ve bunun sonucunda yan cümle kurabildiklerini ifade ederler. Burada iki türlü problem ile karşılaşırız: yan cümle/yan önerme tabiri ile çekimsiz bir fiilin yüklem olarak görülmesi ve bunun sonucunda

³ Birleşik zarf fiiller, zarf fiil eklerinin sınıflandırılması ile ilgili bölümde daha detaylı incelenecektir.

fiilimsilerin (dolayısıyla zarf fiilin) “bi(r)leşik cümle yapısı” oluşturduğunun düşünülmesi.⁴

Bilgegil’in (1982, s. 283), “....fazla olarak nefislerindeki eylem kavramından dolayı yan cümleciklerde yüklem görevi alan kelimeler, bağ fiiller.” , Ediskun’un (1992, s. 252) “...birleşik cümlede iki cümlecigi bağladıkları için bağlaç.... özne, nesne, tümleç aldıkları için fiil olan kelimeler” ifadeleri, zamanda ve mekânda bitimliliği gerçekleşmemiş yani fiil çekimi göstermeyen bir yüklem varlığına işaret etmektedir. Fakat zarf fiil, yüklem ne yapısına ne de yargısına sahip değildir.⁵ Yüklem yapı özelliklerini (fiil-zaman eki+şahıs eki +teklik/ çokluk eki) göstermeyen zarf fiillerin, yüklem sayılması ve bu sebeple fiilimsili cümlelerin birleşik cümle yapısı oluşturduğu görüşü kendine dayanak bulamamaktadır.⁶

Zarf fiil ile ilgili dile getirilen görüşler arasında birleşik cümle oluşturabilme özelliğinin dışında birleşik fiil oluşturabilme özelliği de yer almaktadır. Korkmaz (1992, s. 27), “bir yanı zarf fiil bir yanı fiil olan birleşik fiiller” başlığı altında iki ayrı fiil şeklinin birleşmesiyle bu yapının ortaya çıktığını belirtir. Çoğu araştırmacıya göre de zarf fiil ekleri, “fiil+ tasvir fiili” veya “fiil+ yardımcı fiil” kalıbı içerisinde iki fiili bağlamak suretiyle birleşik fiil oluşturmaktadır. (Deny, 1941, s. 465-475); (Gabain, 1953, s. 16-28); (Hatiboğlu, 1972, s. 45); (Gencan T. N., 1979, s. 310-329); (Ergin, 1986, s. 386-389); (Hacıeminoğlu, 1991, s. 256); (Korkmaz, 1992, s. 27); (Timurtaş, 1994, s. 140); (Karahan, 1994, s. 114); (Hengirmen, 1999, s. 98); (Uğurlu, 1999, s. 20); (Savran, 2001, s. 140); (Şahin , 2001, s. 97); (Bayraktar, 2018, s. 137) Bu duruma sebebiyet veren zarf fiil eki ile düzenli olarak birlikte kullanılan tasvir ek fiilinin, fiil(kelime) hatta yardımcı fiil olarak görülmesi olabilir. Burada yardımcı fiil ve beraberinde getirdiği asıl fiil

⁴ Gencan (1975, s. 72), fiilimsi bulunduran cümleleri bileşik tümce başlığı altında göstermekte dolayısıyla zarf fiillerin birleşik cümle oluşturduğunu ifade etmektedir. Banguoğlu (2015, s. 546), fiilimsili cümleleri “karmaşık birleşik cümle” sınıfı altında değerlendirmekte, bu sınıf da kendi içinde ad fiil, sıfat fiil ve zarf fiil cümlesi olmak üzere üç alt başlığı içermektedir.

⁵ Turan (1999, s. 306) fiilimsilerin, cümleye esas teşkil eden yüklem ne yapısına ne de yargısına sahip olmadığını, fiilleri kullanım süresinde isimleştirmekten ibaret olan kendine mahsus bir görevi olduğunu ve söz dizimi içindeki yerlerinin de buna göre tahsis edildiğini ifade eder. Ayrıca Turan (2006, s. 290, “Türkçede Basit/Birleşik Çekim Ayrımıyla Sembolleşen Fiil Çekiminin Problemleri” adlı makalesinde yüklem yapı özelliklerinin formülleştirilmesi gerektiğini belirtir: “fiil (ve kip/görünüş/kılnış özelliği)-zaman eki+şahıs eki”

⁶ Karahan (2011, s. 235) da isim fiil, sıfat fiil ve zarf fiillerin görev bakımından isim, sıfat ve zarftan farklı olmadığını dolayısıyla fiilimsilerin cümle yapısını değiştiremediğini belirtir.

kavramları üzerinde durmak daha sonra yardımcı fiil ile tasvir ek fiili arasında kurulan ilgiye değinmek gerekir. Yardımcı fiil ve asıl fiil olarak ifade edilen “yardımcı ol-” ve “evden git-” örneklerini ele alalım:

yardımcı ol- :yardım+ Ø+cı ol- Ø-

evden git- :ev + Ø+den git- Ø-

Her iki örnekte de telaffuz aralığı aynıdır.⁷ Ayrıca “ol-” ve “git-” fiili bir hareketi karşılama yönünde bir anlama sahip aynı türden iki kelime(fiil)dir. Bu sebeple birine yardımcı fiil diğerine de asıl fiil demenin bir hükmü kalmamaktadır. Ek fiil kavramı ise bir ölçü dâhilinde varlığını ortaya koymaktadır. Ek fiil sınıfına dâhil olan ve konumuzla ilgisi açısından tasvir ek fiilini “yapıverdiniz” örneği üzerinden ele alalım:

“yap- Ø-ı+ver- Ø-di+n+iz”.

Bu yapıda telaffuz aralığının ortadan kalktığı açıktır. “+ver-” tasvir ek fiili ise zarf fiil ekiyle birlikte kullanılan ve ismi fiil sınıfına sokan bir ektir. “Yardımcı fiil” denilen yapı ile hiçbir benzerliği de bulunmamaktadır. Kelime(anlam)- ek(işlev) karşılaştırmasında tasvir ek fiili sürerlilik, yeterlilik ..vb işlevleri icra etmesi sebebiyle ek sınıfına dahil edilmelidir. Ayrıca bu oluşumda zarf fiil, asıl unsur olan fiile gelerek onu tasvir ek fiile bağlama görevinde kullanılmaktadır.

Zarf fiil ekinin ne tür bir ek sınıfına dahil olduğu ile ilgili dört farklı yorumla karşılaşmaktayız. Zarf fiil eki; yapım eki⁸, çekim eki⁹, yapım eki ile çekim eki arasında, ara ekler¹⁰, yapım eki ile çekim eki dışında müstakil bir ek kategorisine bağlı olmak üzere değerlendirilmiştir.¹¹

Türkçenin eklerinin yapım ve çekim olmak üzere iki ekten oluştuğunun düşüncesi zarf fiil eklerinin çoğunlukla bu iki sınıf içinde ele alınmasına sebebiyet vermiştir. Zarf fiil eki ile yapım eki arasında ilgi kuranlardan biri olarak Gencan'ın (1975, s. 473) türetme kategorisi doğrultusunda sıraladığı “.... Belirteç....Türeten Ekler” başlığı altında -ip, -ince,

⁷ Telaffuz aralığı, iki hece ya da iki kelime arasındaki bekleme süresini ifade eder.

⁸ Gencan (1975, s. 193-213), Vardar (1998, s. 210), Hengirmen (2002, s. 254), Ediskun (2003, s. 250)

⁹ Kara (2009, s. 254), Deniz Yılmaz (2009, s. 50)

¹⁰ Ergin (2006, s. 142-143), Başdaş (2006, s. 5)

¹¹ Turan (2018, s. 104), Delice (2000, s. 229-230)

-eli yapılı ekleri incelemesi de bu duruma örnek teşkil eder.¹² Bu ve bunun gibi ifadelerde iki türlü sıkıntıyla karşılaşmaktayız: İlki “türetme” işinin yapım ekiyle birlikte zarf fiilin (dolayısıyla fiilimsilerin) de bir görevi olduğunun düşünülmesi, ikincisi ise zarfın bir kelime türü değil, kelimenin söz dizisinde bir fiili nitelemek göreviyle aldığı görev adı olmasının göz ardı edilip kelime çeşidi olarak görülmesi.¹³

Türetme işinin zarf fiilin bir görevi olduğunun düşünülmesi, meselâ aç-ıp baktı örneğindeki *açıp* ile al- fiiline yapım eki olan -gı ekini alarak ortaya çıkan *algı* kelimesini ekleşme sisteminde aynı morfofonetik yapı düzleminde görmeyi gerektirir. Fakat aç- fiilinin anlamı “bir şeyi kapalı durumdan açık duruma getirmek”, -ıp zarf fiil ekini aldığı da korunurken al- fiilinin anlamı “bir şeyi elle veya başka bir araçla tutarak yerden ayırmak, kaldırmak”, -gı ekini aldığı da “bir şeye dikkati yönelterek o şeyin bilincine varmak, idrak” farklılaşır. Aynı şekilde, aç- Ø-*ıp*/ aç-ma-(y)*ıp* ve al-*gı*+ Ø/al-*gı*+lar çözümlemelerinde yapım eki ile zarf fiil ekinin geldikleri yerlerin ve aldıkları görevlerin birbirinden farklı olduğu görülür.¹⁴ Zarf fiil eki her zaman olumluluk/olumsuzluk ekinden hemen sonra gelirken yapım eki, fiili isim sınıfına soktuğunda teklik/çokluk ekinden önce, ismi fiil sınıfına soktuğunda ise olumluluk/olumsuzluk ekinden önce gelmektedir: *algı+la-* ma-/ *algı+la-* Ø-.

Zarf fiilin yeni bir sözcük üretmediği görüşünde olan araştırmacılar da diğer bir seçenek olan çekim ekini tercih etmektedirler. Genel görüşte çekim ekleri, kendi içerisinde ad ve eylem çekimi olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Zarf fiil eki de hareketi bünyesinde barındırması sebebi ile eylem çekimine dâhil edilmiştir.

¹² Korkmaz (2017, s. 142) zarf-fiil eklerini yapım ekleri içerisinde “Fiilden Ad Türeten Ekler” kategorisinde göstererek -(y)A, -AlI, -(y)ArAK, -cAsInA, -DIKÇA, -DIKTa ... gibi başlıklar üzerinden bir sınıflama yapmakta, Gülensoy (2000, s. 381) “Fiilden Fiil Yapma Ekleri” başlığıyla zarf fiil eklerini yapım ekleri kategorisine dâhil etmektedir. Gülensoy, -a, -e, -alı, -eli, -ıcak, -icek gibi şekillere verdiği örneklerle zarf fiil kategorisini göstermiştir.

¹³ Tezimizin esasını oluşturmaması, kelimenin de hareketi(fiil) ve varlığı (isim) karşılayan anlamlarıyla iki çeşit olduğunu ifade ettiğimiz için zarfın bir kelime çeşidi olarak görülmesi ile ilgili daha fazla detaya inilmeyecektir.

¹⁴ Turan, “Türk Dilinin Eklerini Sınıflandırmanın Esasları” adlı makalesinde ek- ek karşıtlığında eklerin, eklendikleri kelimeye ait işlevleri karşılama sıralarına göre yapılandırılarak ve yine isim ve fiil sınıfları esas alınarak sıralandığını, ayrıca eklerin yandaş(eklerin eşzamanlı olarak temel işlevlerinin yan yana gelmesi) ekleşmeyle on çeşide (olumluluk/olumsuzluk, teklik/çokluk gibi) ve yerdâş(eklerin art zamanlı olarak aynı yer paylaşılan türlerinin bulunması) ekleşmeyle işlevi artan türleri bulunduğunu ifade eder.

Deniz Yılmaz'ın zarf fiilleri çekim eki olarak kabul ettiği görüşü, genel olarak fiilimsiler hakkında yaptığı açıklamalardan anlaşılmaktadır. Deniz Yılmaz (2009, s. 50), daima hareketi dile getirmesi, işlek çatı eklerini ve olumsuzluk ekini alması gibi gerekçelerin, fiilimsilerin isim çekim alanına değil, eylem çekim alanına ait olduğunu kanıtladığını dile getirir ve zarf fiil eklerini çekim eki sınıfına dâhil eder. Deniz Yılmaz'ın ifadesinden, bir morfemin çatı ve olumsuzluk ekini alıp almaması, o ekin zarf fiil kabul edilip edilmemesi yönünde bir etkiye sahipmiş gibi görülür. Fakat morfemin zarf fiil olmasındaki en büyük kıstas, anlamın değişmeden fiili niteliyor olmasıdır. Ayrıca çekim ekleri, cümleyi kurma işleviyle bu iki ek türünden ayrılır.

Ergin (2006, s. 142-143), gerundiumları herhangi bir çekim eki almamaları (şahsa ve zamana bağlı olmaması) ve çekimsiz şekiller olmaları, vasıfları dolayısıyla bir çekim şekli olamayacakları gibi bir yapım şekli de olmadıklarını söyler. Ona göre gerundium ekleri yapım eki ve çekim eki arasında bir yer tutar.

Başdaş (2006, s. 2-5) fiilimsi eklerinin, genel olarak gramer çalışmalarında fiilden isim yapan ekler içerisinde yer aldığını fakat işlevleri bakımından farklı nitelikleri bünyesinde barındırdığını dile getirir. Bu sebeple fiilimsi eklerini ara ekler kategorisi içerisine dâhil eder. İsim fiil ekleri, sıfat fiil ekleri, zarf fiil ekleri, çatı ekleri, olumsuzluk eki, çokluk eki, eski yön gösterme eki, eski vasıta eki ve eşitlik eki ara ekler kategorisini oluşturan eklerdir. Başdaş fiilimsi eklerinin, fiilin anlamında net bir değişiklik yapmamaları, fiil kökünden farklı bir nesne adı türetmemeleri ve tür değişikliği gerçekleştirmemeleri gerekçesiyle yapım eki sınıfına dâhil edilemeyeceğini ifade etmekte ancak ara ekler kategorisi içindeki diğer eklerle neden aynı başlık altında incelendiğine ve aralarında ne tür bir ilişki bulunduğu değinmemektedir.

Delice (2000, s. 229-230) ekleri, “Türk Dilinde İşlevsel Ek Tasnifi Denemesi” adlı yazısında genişletme ekleri, durum ekleri, kurucu ekler, dönüştürücü ekler, yapım ekleri, bütünleşik ekler ve temsil ekleri olmak üzere yedi sınıfa ayırmıştır. Dönüştürücü ekler kategorisinde “zarfa dönüştürücü ekler”, kurucu ekler kategorisinde “zarf fiil öbeği” başlıkları altında zarf fiil eklerini incelemiştir. Delice (2009, s. 706), genel olarak tasvir ek fiilli ekleşmelerde karşımıza çıkan zarf fiil eki olarak değerlendirdiğimiz unsurları

bütünleşik ekler kategorisi içerisinde öncül ek olarak ele almakta ve zarf fiil eki olarak görmemektedir.¹⁵

Zikri Turan (2018), “Türk Dilinin Eklerini Sınıflandırmanın Esasları” adlı makalesinde zarf fiil eklerini (isim fiil ve sıfat fiil ekleriyle birlikte) yapım eki, çekim eki ve diğer yedi ek kategorisinden farklı olarak fiilimsi kategorisi altında toplar.¹⁶ Çünkü Turan'a göre fiilimsi ekleri (zarf fiil ekleri), şekilce eksiltile olan fiilleri, anlamını koruyarak isim gibi telaffuz edilebilen ve aktarabilen şekle sokan, eksiltisiz hale getiren işleviyle diğer ek kategorilerinden ayrılır. Turan bu ifadelerinde zarf fiilin ne olduğunu ve hangi ek sınıfına dâhil edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu açıklama tarafımızca da benimsenmiş ve tezimiz bu doğrultuda şekillenmiştir.

Zarf fiil eklerinin ne tür bir ek olduğu konusunda farklı görüşlere sahip olan araştırmacılar, tasnifinde de farklı yaklaşımlarda bulunarak zarf fiil eklerini yapı ve işlev yönünden ele almışlardır.

Yapıyı esas alan tasnif çalışmalarında, isimlendirmede farklılık görülse de muhtevada birlik söz konusudur. Bu sınıflamalarda genel olarak zarf fiil ekleri, asıl/basit/gerçek/özel/yalın zarf fiil ekleri ve zarffiileşmiş/birleşik zarf fiiller/quasi gerundium/ başka ek ve ilgeçlerle ad eylemlerden ve belirtme ortaçlarından ulaş görevine girenler şeklinde incelenmiştir.

Korkmaz (2017, s. 451), sınıflamasında “gerçek zarf fiiller” başlığı altında her türlü fiil kök ve gövdelerine belirli zarf fiil eklerinin getirilmesi ile kurulan “-(y)A, -(y)I/-(y)U, -(y)ArAk, -(y)Ip/-(y)Up, -(y)IncA/-(y)UncA, -(y)AlI, -mAdAn ve -ken” şekillerini ele alırken Hacıeminoğlu (1997, s. 166), “basit zarf fiiller” başlığı altında (-ken şekli hariç) aynı şekillere yer vermiştir.¹⁷

¹⁵ Bu konu ilgili bölümde daha detaylı incelenecektir.

¹⁶ Turan’ın ek sınıflaması, yapım ekleri, çatı eki, olumluluk/olumsuzluk eki, teklik/çokluk eki, fiilimsiler, ek fiiller, isim tamlaması kuran ekler, hâl ekleri, soru eki ve çekim ekleri olmak üzere on ayrı kategoriden oluşmaktadır.

¹⁷ Ayrıca Gülsevin (2011, s. 125) “aslen zarf fiil eki olanlar”, Yücel (2000, s. 75) “asıl zarf fiil ekleri”, Gencan (2001, s. 423) “özel eklerle türeyen ulaşlar”, Deniz Yılmaz (2009, s. 93) “yalın zarf fiil ekleri” başlığı altında aynı şekilleri ele almışlardır.

İkinci yapılanmada, birtakım eklerin bir araya gelmesi ile zarf fiil işlevi üstlenen oluşumlar yer almaktadır. Bu oluşumlar için Gülsevin (2001, s. 127) “birleşik zarf fiiller” kavramını kullanarak “aslen zarf fiil eki olarak doğmamış bazı ekler ile eklerin ve/veya edatların düzenli ve kurallı bir biçimde birleşip fiillere ulanarak geçici zarf oluşturduğu yapılara quasi gerundium¹⁸ (birleşik zarf fiil) denir.” açıklamasında bulunmuş ve “-DIK+ça, -mİş+ça, -DIK+kişi eki+dA, -(y)AcAk +kişi+dAn başka vd.” örnekleri ele almıştır.¹⁹ Bu ve buna benzer ifadelerde birtakım problemlerle karşılaşırız: Eş zamanlı olarak eklenen eklerle ilgili birleşik ve basitlik esas alınarak yapılan yanlış yorumlamaların oluşması ve fiile eklenen zarf fiil eki ile zarf fiil yapısının oluştuğuna inanan anlayışın, zarf fiil işlevinin ortaya çıkması için “ek+edat” yapısını ele alması.

Araştırmacılar, zarffiiileşmiş/birleşik zarf fiiller/quasi gerundium/ad fiil ve sıfat fiille kurulan zarf fiiller adı altında art zamanlı olarak farklı görevleri icra eden eklerin yapıya ait bir birleşiklik oluşturduğunu ifade ederler.²⁰ Fakat art zamanlı olarak daha çok isim fiil ya da sıfat fiil fonksiyonunda kullanılan bu şekiller, eş zamanlı olarak bir birleşme sonucu değil, görevlendirme sonucu bir araya gelip tek bir şekli, tek bir işlevi oluşturmaktadır. Öyle ise tek bir şekle ve tek bir işleve sahip bu ek için birleşik zarf fiil terimini kullanabilir miyiz? Aksi halde yani eklerin işlevlerini ayrı olarak ele aldığımızda

¹⁸O.N Tuna (1986, s. 30), quasi gerundium terimini “mAksİzİn” şekli üzerinden açıklar: “bu ekle yapılan gerundiumlar yarı gerundium, quasi gerundiumdur. Burada ayrı ekler mevcuttur. Eklerin birleşmesi ile gerundium fonksiyonu oluşur. -mAksİzİn gerundiumu yarı gerundium, -mAdAn gerundiumu ise gerçek gerundiumdur.” Gülsevin (2001, s. 128), tanımlamasında bu terime yer verdiği halde- bu yapılar için Lewis’in kullandığı gerund-equivalent (eş değer), O.N. Tuna’nın kullandığı quasi gerundium (yarı, aşağı yukarı zarf fiil) terimlerin doğru tanımlamalar olmadığını dile getirir. Gülsevin’e göre, -(y)IncA,-(y)İp şekillerinin eklendikleri fiilleri ne derece geçici zarf haline getiriyorsa, -DIK +iyelik +dA şeklinin de fiilleri aynı derecede geçici zarf haline getirdiğini ifade eder.

¹⁹Gencan (2001, s. 423), “başka ek ve ilgeçlerle ad eylemlerden ve belirtme ortaclarından ulaş görevine girenler” adı altında “-e kadar, -mektense, -meksizin, geldiginde, -eceği yerde vb.”, Korkmaz (2017, s. 452), “ad fiil ve sıfat fiil ile kurulan zarf fiiller” adı altında “-dığınca ,-dıkça, - makla vb.” örnekleri ele almıştır.

²⁰Topçu (2020, s. 124) ise Türk dilinde kelime karşıtlığında var olan ekin yapısının tek olduğunu, basit ve/veya birleşik ekin olmadığını belirtir. Başlangıçta farklı görevlere sahip eklerin birleşerek daha farklı bir görevi yerine getirdiği düşüncesinin şekle dayalı bir anlayışın ürünü olduğunu ve bu düşüncenin, eklerin başlangıçta bir görevinin olması ve görevlerin birleşmesi noktalarında problemler içerdiğini ifade etmektedir. Ayrıca Türk dilinde hiçbir görevin şekle bağlı olmadığını, ekin işlevini bulunduğu yerde kazandığını dile getirir.

(örneklerde sunulduğu gibi) zarf fiil ekinin işlevini yok saymış olur ve çözüm şekli açısından yanlış düşeriz:

sıkıl- Ø- dık+ Ø+ Ø+ça> sıkıl- Ø- dıkça

gel-Ø-en Ø+Ø+de > gel-Ø-ende

yap- Ø-mak+ Ø+sız +ın> yap- Ø-maksızın

Yapılan sınıflandırmalarda zarf fiil yapısı içerisine edatın dâhil edildiği görülmektedir. Kimi araştırmacılar “ek+edat” yapısını birleşik zarf fiiller başlığı altında ele alırken kimi araştırmacılar ayrı bir başlık altında ele almaktadır. Tuncer (1996, s. 10-52), konu ile ilgili olarak “isim-fiillerin edatlara bağlanmasıyla zarf-fiil işlevinde kullanılan şekiller” başlığı altında “yağı bolup itünü yaratunu uma**duk yana** içigmiş. (Orhun Abideleri)” örneğini vermektedir. Deny (2012, s. 427) de “değişmeli zarf fiil deyimleri” başlığı altında “...genellikle bir iş adıyla ona bağlı bir iyelik ekinden ve onun ardınca gelen bir edattan, bir zarf deyiminden veya hâl ekinden tamlama oluşturur.” açıklamasını yaparak zarf fiil+edat yapısına “sev**diğim gibi**” “sev**diğim hâlde**” örneklerini vermektedir. Ancak Türk dilinin zarf fiil oluştururken fiilin aldığı eklerle kendine yeten bir yapısı vardır. “gibi”, “yana”, “için” sadece zarf fiilli yapıların birlikte kullanılmaya alışkın olduğu kelimeler olabilir. Bunları da zarf fiil yapısı içerisine dâhil etmemek gerekir.

Hacıeminoğlu'nun,(1997, s. 169) diğer araştırmacılardan farklı olarak “-ken” şeklini asıl/basit/gerçek/özel/yalın zarf fiil ekleri içerisinde değil de “birleşik zarf fiiller” adı altında incelemesi ve birleşik zarf fiili, “ır- fiilinin fiillerin çekimli hallerinden sonra -ken ekini alması ile teşkil edilmiştir.” şeklinde yapmış olduğu tanımlama oldukça ilginçtir. Çünkü, “ır-” fiilinin üzerine -ken ekinin gelmesi ile oluştuğunu ifade ettiği birleşik zarf fiil yapısı, fiil kök ve gövdelerine getirilen eklerle oluşan basit zarf fiil yapısından farklı değildir. Buradaki diğer durum ise “+ır-” cevheri ek fiilinin, fiil olarak ifade edilmesidir.²¹

Yapı ile ilgili sınıflamalarda karşımıza çıkan problemleri durumlarından bir diğeri de Korkmaz'ın (2017, s. 482) “değişik yapıdaki zarf fiiller” ve Yılmaz'ın (2009, s. 93)

²¹ Zarf fiil ekinin, birleşik fiil oluşturabilmeleri ile ilgili bölümde ek fiil konusuna yer verildiği için tekrar detaya girilmeyecektir.

“birleşik bitimli ulaç şekilleri” olarak ifade ettiği eklerdir. Bu ekler şu şekildedir: (E/İ)r – mEz, -Dİ –(y)Eİİ,-Dİ mİ ...vd.

(E/İ)r –mEz yapısını örneklendirelim:

“Atlar atlamaz gitti: at +la- Ø-r+ Ø+ Ø+ Ø at+la-ma-z+ Ø+ Ø+ Ø git- Ø-ti+ Ø+ Ø”
Verdiğimiz bu örnekte zarf fiil ile ilgili bir gösterge yoktur. Altı çizili ek ise sınırlandırma hâl ekidir.

İşlevle ilgili sınıflandırmalarda belirli isimlendirmeler üzerinde yoğunlaşma olduğu görülmektedir:

Timurtaş (1994, s. 137-140) işlev yönünden zarf fiilleri hâl gerundiumları, bağlama gerundiumları ve zaman gerundiumları olmak üzere üç başlık altında incelemiştir.

Avni Gözütok (1991), “Garib-nâme’nin Dili Üzerinde Sistemantik Bir Gramer Çalışması” isimli doktora tezinde zarf fiilleri, “Fiilden İsim Türeten Ekler” başlığı altında değerlendirmiş ve kendi içerisinde “hâl gerundiumları”, “zaman gerundiumları”, “bağlama gerundiumları” olmak üzere işlev açısından incelemiştir.

Banguoğlu (2015, s. 428), ulama, hâl, karşıtlama, zaman, sebep ve karşılaştırma zarf fiilleri olmak üzere zarf fiilleri işlev açısından altı sınıfa ayırmıştır.

Gülsevin (2011, s. 125-132) zarf fiil işlevlerini zaman, hâl, bağlama ve şart zarf fiilleri olmak üzere dört başlık altında inceler. Korkmaz (2017, s. 451-487) da zarf fiilleri, tarz zarf fiilleri ve zaman zarf fiilleri olmak üzere tasnif eder.

Araştırmacılar isimlendirme dışında belirli eklerin belirli işlevleri icra etmesi noktasında da birleşirler. Meselâ -(I)p ekinin Gülsevin (2011, s. 125-132) tarafından “ bağlama zarf fiilleri”, Gencan (2001, s. 423-430) tarafından “ bağlama ulaçları”, Banguoğlu (2015, s. 428-439) tarafından “ulama zarf fiilleri” başlığı altında ele alınması gibi. Ancak Gülsevin’in işlev tasnifleri içerisinde “şart zarf fiilleri” başlığı altında -sA ekine yer vermesi bir farklılık oluşturmuştur.²²

²²-sA ekinin zarf fiil eki işlevinde olduğu birçok araştırmacı tarafından da kabul görmüştür. (Turan, 2018); (Demir & Yılmaz, 2010, s. 191); (Yücel, 2000, s. 110); (Karahana, 1994); (Hüneri, 2012, s. 335)

Yapı tasniflerinde karşımıza çıkan eş zamanlı eklerle ilgili yapılan yanlış yorumlamalar, işlevi temel alan tasniflerde de karışıklığa sebep olmuştur. Deny'nin (2012, 765:920) sınıflamasındaki sebeplik zarf-fiil kategorisindeki “Merkebin kulağını kes-**mekle** küheylân olmaz.”, Banguoğlu'nun (2015, s. 428) sebep zarf fiili kategorisindeki “Misafir gel-**diğinden** sinemaya gidemediler.” örneklerinde sebep/sebeplik işlevini sağlayan unsurlar +le ve +den hâl ekleri olduğu hâlde yapıya ait birleşikliğin varlığından yola çıkılarak art zamanlı öğeler eş zamanlı olarak değerlendirilmiştir. Bu da zarf fiil ile ilgisi olmayan eklerin zarf fiil kategorisi altında ele alınmasına neden olmuştur.

Çalışmanın Konusu

Fiilimsilerin bir alt kategorisini oluşturan zarf fiiller, ihtiva ettiği geniş işlev yelpazesi ile üzerinde ayrıntılı olarak çalışmayı gerektirmektedir. Fakat konu hakkında yapılan izahların yetersizliği ve belirsizlik içermesi dilcilik faaliyetlerini sorgulamayı gerektirmektedir. Şekle dayalı bir anlayış ile göz ardı edilen bu işlevler, kelime(anlam)-ek(görev) karşıtlığını içeren ekleşme dizisinin karşıtlık düzeni esas alınarak ortaya koyulacaktır.

Çalışmanın konusunu ihtiva eden zarf fiillerin incelenmesi ve tasnif edilmesi için 14.yy Eski Anadolu Türkçesinin dil özelliklerini en iyi şekilde yansıtan Garîb-nâme adlı eser tercih edilmiştir. Garîb-nâme edebi alanda yapılacak bir çalışmanın yanı sıra dil üzerine yapılacak bir çalışmada da hacmi dolayısıyla yeteri derecede malzeme elde edebileceğimiz mühim bir eserdir. Üstelik zarf fiil konusu Garîb-nâme'de dolaylı olarak yer alsa da ayrıntılı olarak ele alınmamıştır.

Biz de ekleşme dizisinin karşıtlık düzenini esas alarak zarf fiilin Garîb-nâme'ye olan katkısını belirlemek ve metin içerisindeki yerinin tayin edilmesi amacı ile konumuzu “Garîb-nâme'de Zarf Fiil Kategorisi” olarak belirledik.

Çalışmanın Önemi

Garîb-nâme, Eski Anadolu Türkçesinin dil özelliklerini en iyi şekilde yansıtan dini, tasavvufi ve ahlaki bir eserdir. Bu eserde zarf fiilin edindiği yerin ortaya konması çalışmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır.

Bu çalışma, zarf fiilleri ve zarf fiilin kategorilerini mevcut durumdaki şekle dayalı anlayışın aksine işlev odaklı incelemesi açısından zarf fiil çalışmalarına katkı sağlayacak bir özelliktedir.

Çalışmanın Amacı

Garîb-nâme'deki zarf fiillerin üst işlevlerini, bu işlevlere bağlı alt işlevler ve bu işlevlerinden hareketle zarf fiil kategorilerini tespit etmek, ayrıca zarf fiillerin metne kattıklarının belirlenmesi amaçlanmıştır.

Çalışmanın Yöntemi

“Garîb-nâme'de Zarf Fiil Kategorisi” adlı çalışmamızın hazırlanışında ilk olarak konu ile ilgili literatür taraması yapılmış, tezlerden, makalelerden ve dil bilgisi kitaplarından bilgi derlenmiştir. Zarf fiilin nasıl ele alındığı ve nasıl ele alınması gerektiği ekleşme dizisinin karşıtlık düzeni göz ardı edilmeden değerlendirilmiştir.

Çalışmamız Kemal Yavuz'un 2000 yılında Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanmış olan, dört ayrı nüshası bulunan ve on babdan oluşan “Aşık Paşa Garib-nâme” adlı çalışması üzerine temellendirilmiş, Lâleli nüshası esas alınarak hazırlanmıştır. Ayrıca zarf fiil eki kategorisinin tespit edilmesinde Turan'ın “Türk Dilinin Eklerini Sınıflandırmanın Esasları” adlı makalesinden, tespit edilen örneklerin alt ve üst işlevler şeklinde ele alınması noktasında Çiğdem Topçu'nun “Türkçede Sıfat Fiil Kategorisi” adlı tezinden yararlanılmıştır.

Çalışmanın uygulama aşamasında Eski Anadolu Türkçesine ait bir metin olan Garîb-nâme'deki zarf fiil örnekleri tespit edilmiş, tespit edilen örneklerin fişlemesi yapılmıştır. Bu yöntem, üst-alt işlevlerin ve şekillerin karşılaştırılmasında, sınıflandırılmasında kolaylık sağlamıştır.

İşlevlerin tespitinde zarf fiil ekinin eklendiği fiil ile kurduğu ilişki, bu ilişkinin cümlelerin diğer unsurlarına olan teması değerlendirilmiş, işlevlerin isimlendirilmesi noktasında da ekleşme düzeni içerisinde belirli bir ek kategorisini temsil eden ve o kategoriye has olan isimlendirmelerden uzak durulmuştur. Üst işlevlerin belirlenmesinden ziyade alt işlevlerin belirlenmesinde birtakım zorluklar yaşanmış, ikilemde kalınan noktalar oluşmuştur. Bu aşamada metnin bağlamı yol gösterici olmuştur.

İşlevler, kendi aralarında ortaklık belirten üst işlevler ve bu üst işlevlere bağlı alt işlevler, işlevleri icra eden zarf fiil görevli şekiller de ortaklık gösteren üst şekiller ve bu şekillere bağlı alt şekiller olmak üzere alfabetik olarak sıralanmıştır. Ayrıca bazı şekillerde düzenli olarak görülen morfofonetik yer ödünclemeleri incelenmiştir.

Eserden alınan örnekler tırnak işareti içinde verilmiş, tırnak işareti içinde yer alan zarf fiil eki de koyu olarak yazılmıştır. Künye kısmında verilen örneklerin hangi ciltte yer aldığı ve beyit numarası sıralı bir biçimde bulunmaktadır.

Yavuz'un “Aşık Paşa Garib-nâme” adlı eserinde transkripsiyonunu “ağlar”, “bağlap” şeklinde ele almış olduğu kelimeler, Eski Anadolu Türkçesinde kelime tabanlarında görülen sızıcılaşma sebebiyle “ağlar”, “bağlap” şeklinde yazılmıştır. Ayrı olarak yazılmış ekler de bitişik olarak verilmiştir.

Sonuç bölümünde zarf fiil eklerinin şekle ve işleve göre kullanım sıklığı belirtilerek bunun metne katkısı değerlendirilmiştir.

Son olarak ekler dizini oluşturularak metinde kullanılan alt ve üst şekiller bir bütün halinde sunulmuştur.

BÖLÜM 1: ZARF FİLLER

Garîb-nâme'de tespit ettiğimiz zarf fiil örnekleri, zarf fiillerde işlevler, zarf fiillerde şekiller ve zarf fiilli ekleşmelerde yer ödünçlemeleri olmak üzere üç başlıkta incelenmiştir.

1. Zarf Fiillerde İşlevler

Bu bölümde zarf fiillerin üst işlevleri ve bu üst işlevlere bağlı alt işlevleri tespit edilmiştir. Ortaya çıkan işlev başlıkları alfabetik sıra gözetilerek listelenmiştir.

Garîb-nâme'de fiilin anlamının ne olduğu ile zarf fiilin ana ve alt işlevlerinin ne olacağı arasında bir uyum söz konusudur. Çatı eki ve cümlelerin diğer unsurları alt işlevlerin fiil-fiil ilişkisi de hem alt hem de üst işlevlerin belirlenmesinde etkili olmuştur. Bu sebeple işlev tespitinde dört nokta üzerinde durulmuştur: zarf fiilin eklendiği fiilin anlamı, çatı ekinin işleve etkisi, fiil-fiil ilişkisi ve cümlelerin diğer unsurlarının zarf fiilin eklendiği fiille ilişkisi.

Bu durumu örnekler üzerinden şu şekilde gösterebiliriz:

Zarf fiil ekinin bazı anlamlarla sıkça kullanıldığı görülmektedir. Zarf fiil ekli “gör-” fiili eserde seksen dört defa kullanılmıştır. Zarf fiil eki *sûret* işlevini kırk bir, *şart* işlevini otuz ve *süre* işlevini on üç örnekte icra etmektedir. “gör-” fiili çatı eki ile birlikte on dört defa kullanılmış ve çatı ekinin işleve etki etmesi ile dokuz örnekte *tezlik/acelecilik* alt işlevi görülmüştür. Meselâ “ırte gece kimse **göregelmeye**/ kendü varsa hâlk selâmın almaya” (I/2-198A/11), “toğdı ‘âlem ol sa‘at ismi bile / **görnügeldi** sözlere cismi bile” (I/1-67B/3) örneklerinde koyu olarak yazılmış “gör-” fiili aldığı zarf fiil eki ile *sûret* üst işlevinde kullanılmıştır. İlk örnekte cümlelerin diğer unsurlarının etkisiyle *devamlılık* alt işlevi, ikinci örnekte ise çatı ekinin etkisiyle fiil, aniden ortaya çıkma, belirme anlamı kazanmış *tezlik/acelecilik* alt işlevi oluşmuştur. İşlev belirlemede zarf fiil ekli kelimelerin anlamları yanında cümlelerin diğer unsurlarının etkisi, özellikle işlevi kuvvetlendirici etkisi, büyük olmuştur. Cümlelerin diğer unsurlarının zarf fiilin eklendiği fiille ilişkisi noktasında zarf fiil eki on ki defa *ihtimâl* alt işlevinde kullanılmış ve çoğunda “ger” unsurunun kullanılması bu işlevin belirlenmesinde, kuvvetlendirilmesinde etkili olmuştur. Meselâ

“ol işâretgendür âhir uş bu söz / ne var anı **ger görmezse** bu göz” örneğinde koyu renkli yazılan “ger” kelimesi işlevi kuvvetlendirici etkiye sahiptir.

Zarf fiil ekli “gel-” fiili eserde altmış kere geçmektedir. Zarf fiil eki *süre* işlevini yirmi dokuz, *şart* işlevini yirmi sekiz ve *sûret* işlevini üç örnekte icra etmektedir. Fiilin anlamından kaynaklı çoğunlukla zarf fiil eki *süre* işlevinde kullanılırken fiil-fiil ilişkisi ile *şart* ve *sûret* işlevinde kullanılmıştır. Zarf fiil ekli “var-” fiili, Garîb-nâme’de otuz yedi kez geçmektedir. Zarf fiil eki *süre* işlevini otuz, *sûret* işlevini dört ve *şart* işlevini üç örnekte icra etmektedir.

Zarf fiil ekli “eyle-” fiili eserde otuz defa geçmekte ve aldığı ekin etkisiyle otuz örnekte *sûret/tarz* işlevinde kullanılmaktadır. Aynı şekilde “iste” fiili de yirmi üç kere geçmekte ve aldığı ek ile on dokuz örnekte *şart* işlevi kazanmaktadır. Bu durum bazı anlamların bazı işlevlerle kullanılmaya daha elverişli olduğunu göstermektedir.

Dikkat edilen bir diğer husus ise işlevlerin isimlendirilmesi noktasında olmuştur. Giriş kısmında işlevi esas alan sınıflandırmaları ele alarak belirli isimlendirmeler üzerinde yoğunlaşma olduğunu dile getirmiştik. Biz işlevlerin isimlendirilmesinde ekleşme düzeni içerisinde belirli bir ek kategorisini temsil eden ve o kategoriye has olan adlandırmalardan kafa karışıklığı yaratmaması adına uzak durduk. Bu adlandırmalar şunlardır: zaman ve hâl zarf fiil eki. Çünkü zaman eki, cümleyi kurma işlevini şahıs ekiyle birlikte yerine getiren ve çekim eki kategorisine bağlı bir ektir. Hâl eki de isim ile fiil arasındaki işlevi yerine getirerek farklı bir kategoriye oluşturmaktadır.

Garîb-nâme'deki zarf fiillerde bütün bu unsurlara dikkat ederek yaptığımız işlev incelemesinde toplam yirmi dört tane işlev bulunmuştur. Bu işlevlerin beş tanesi üst işlev, on dokuz tanesi de alt işlevdir. İşlevlerin alfabetik sıralaması şu şekildedir:

1.1. Amaç

Bu fonksiyonda zarf fiil eki, asıl unsur olan eylemin hangi amaç doğrultusunda yapıldığını göstermektedir.

Amaç işlevi için -p, -yüp ve -yüben zarf fiil şekillerinin kullanımıyla karşılaşırız. Bu şekiller -p esaslı oldukları için birbirinin yerini alabilmektedir. -p esaslı şekiller yerine - (y)Inca, -sa ya da başka şekillerdeki zarf fiil ekinin bu işlevi icra ettiği görülmemiştir.

Amaç işlevinde zarf fiil şekilleri, sadece “di-” fiili üzerine gelmiştir. Ayrıca tüm örneklerde “di-” fiilinden önce gelen “olam”, “görinem”, “gelsün” gibi kelimeler (istek sıfat fiil ekli) de amaç işlevini kuvvetlendirmektedir.

-p

di- Ø-p // kal- Ø-

“kaldı gönlüm ol işikde sohbete

ya‘ni bir gün tuş olam dip rahmete” I/2-224B/1

di- Ø-p // kal- Ø-

“kaldı bunlar ol işaret üstine

her biri hoş görinem dip döstına” I/2-248A/11

di- Ø- p yalvar- Ø-

“cümle bil bağlap durupdur tã‘ata

yarlığa dip yalvarışur hazrete” II/2-125B/11

di- Ø- p // bağla- Ø-

“her biri bil bağladı bir tã‘ata

ya‘ni kim lâyıık olam dip hazrete” II/2-128B/1

di- Ø- p // eyle- Ø-

“cümlesin cem‘ eyledi bir tã‘ata

tuş ola dip bir mübârek sã‘ata” II/2-129A/1

-yüben

di- Ø-yüben kert-il- Ø-

“bir katı yine tamardur dartılup

kan revān olsun diyüben kertilüp” I/2-250A/11

-yüp

di-Ø-yüp // kı1-Ø-

“kamusınun üstine ol haq çalap

dostlarım gele diyüp kıldı hitāb” I/2-202B/1

di- Ø-yüp // güy- Ø-

“yine güydüm bu söze çok rūzigār

yirine gelsün diyüp qavl u qarār” I/2-275B/1

di- Ø-yüp // dut- Ø-

“geh dutarvan yir gibi şabr u qarār

tā yüzüm basa diyüp ol doğru yār” I/2-282A/5

1.2. Kıyaslama

Garīb-nāme metninde kıyaslama işlevi için sadece “-ken” şekli kullanılmıştır.

-ken

yalıuz+Ø+Ø+i-Ø-ken // döy-me-

“kim ol oq yalıuziken hiç döymedi

çün birikdi hiç kimesne koymadı” I/1-35A/2

āzād+Ø+Ø+i-Ø-ken ol-Ø-

“fārig u āzādiken olduq esīr

gör ki ne kıldı bize ol bī nazīr” I/1-60B/7

az+Ø+Ø i-Ø-ken // art-Ø-

“illa ol mevsümde yimiş ulalur

az iken her nesne artar bolalur” I/1-103A/10

yoğ+Ø+Ø+i-Ø-ken // var+Ø+Ø+i-Ø-

“senden ayruķ yokdur allāh illa sen

varıduñ sen cümle ‘ālem yoğiken ” I/1-9A/3

suç+lu+Ø+Ø+yi-Ø-ken // ol-Ø-

“çünkü ādem munşıf oldu hāzrete

suçluyiken lāyık oldu rahmete” I/1-50B/4

ķuru+Ø+Ø+yi-Ø-ken // ol-Ø-

“her neye kim ol emir yoldaş olur

şol nefesde ķuruyiken yaş olur” I/2-190A/10

ţoţţolu+Ø+Ø+y-Ø-ken // gör-in-me-

“nitekim gün nūrı örter yıldızı

bir görünmez ţoţţoluyken gök yūzi” II/2-127B/8

yād+Ø+Ø+i-Ø-ken // bil-Ø-

“hāş u ‘āmla bilişe ol yādiken

ķul ola hāķ ķamusı āzādiken” II/2-166B/8

1.3. Sûret/Tarz

Garîb-nâme'de kullanım sıklığı fazla olan iki işlevden birini temsil eden sûret/tarz işlevi, devamlılık, iktidar, tezlik, sebep ve şart olmak üzere beş alt işleve sahiptir. Bu işlev, asıl unsur olan fiilin hangi yolla, gidişle gerçekleştiğini, ne şekilde yapıldığını göstermektedir.

Bu işlev için çoğunlukla -p, -(y)Up ve -(y)UbAn şekilleri kullanılmıştır. Diğer şekillere göre daha az kullanılmış olsa da -dIn ve -(y)U morfemleri de bu işlevi karşılamaktadır.

-dIn

dur-ma-dın oyna-Ø-

“gör bulutlar niçe oynar durmadın

niçe ağlar hîç kimesne urmadın” I/1-6A/3

sür-me-din // ko-ma-

“suyı gör kim niçe aķar durmadın

yır kıomaz kıandasa da yüz sürmedin” I/1-6A/5

ay(ı)r-ıl-ma-dın // dur-Ø-

“cān u ten çün bu işe kıāyim dura

devleti ayrılmadın dāyim dura” I/1-11A/8

uşıan-ma-dın // yi-dür-Ø-

“yidürüdur dün u gün uşıanmadın

her nesenün çok yiyen bilür dadın” I/1-47A/7

ar-ma-dın // bekle- Ø-

“ata göñlin bekleye hîç armadın

ana göñlin isteyeye hîç durmadın” I/2-161A/8

kayıpın-ma-dın // göster-Ø-

“hāk yolında doğru durğıl şınmadın

yolı göster yolsıza kıayıpınmadın” I/2-162A/6

ır-ma-dın // baķ- Ø-

“diyelüm işidelim hîç durmadın

baķalum dōst yüzine göz ırmadın” I/2-220B/2

çeyne-n-me-din //yi-Ø-

“bişe hōş hōş aşlar odı yanmadın

yine ol aşlar velī çeynenmedin” I/1-3B/3

-(i)p

bak-Ø-ıp // it-me-

“oldur kim bu kıtāba nazār ı rızā ve

girişme i şafa birle bakıp ‘ayb itmeyeler” I/I-3A/2

birlik eyle-Ø-p // kar-ış-Ø-

“kendü gibi bir şuyıla irişür

birlik eylep anuñıla karışur” I/1-28A/7

kışla-Ø-p // dön-Ø-

“andan uçuban inerler ‘ummana

‘ummanı kışlap bular döner yine” I/1-29B/8

toğra-Ø-p // geç-Ø-

“ger külüng olmasa anı kim açā

taşı toğrap taş içinden kim geçe” II/1-47B/4

şüret eyle-Ø-p // kon-dur-Ø-

“illa ol hükmi ilāhī indirür

şüret eylep kâğıt üzre kondurur” II/2-131A/9

-(y)U

ağla-Ø-yu // it-Ø-

“tevrیتی qodı yire yırtdı yaqa

nāliş itdi ağlayu qarşu haqa” I/2-215B/1

añla-Ø-yu baq-Ø-

“gördi bir gevde yatur heybet ulu

añlayu baqdı içi hikmet tolu” I/2-260B/5

eyle- Ø- yü // sür- Ø-

“ya‘ni cismün başına ben taç uram

haşmuñı hõr eyleyü oda sürem” II/1-83B/1

gizlen- Ø- ü söyle- Ø-

“sözi boğar ya‘ni az eyler çoğı

az içinde gizlenü söyler çoğı” II/2- 135A/2

-(y)Up

süklün-Ø-üp // vir-Ø-

“süklünüp bişmiş kıuzı söz virdi hem

eytdi benden yime zehr älüdeyem” I/1-12B/10

yırt-Ø-up geç-Ø-

“yalñuzın kuvvet kıanı kim yol açar

bu kıamu perdeler yırtup geçe” I/1-28B/8

şabr eyle-Ø-yüp kıatla-n-Ø-

“ol gice şabr eyleyüp kıatlandılar

irte oldı durdılar atlandılar” I/1-80B/7

boşa-n-Ø-up // dile-Ø-

“kıuş kıafaşdan boşanup uçmağ diler

bes bu mü‘minler anın uçmağ diler” I/1-3A/5

yat- Ø-up öp- Ø-

“gör bu ayakdan niçe işler kopar

niceler bu ayağı yatup öper” II/2-180A/5

-(y)UbAn

diñle-Ø-yüben ara-Ø-

“diñleyüben araya kendü yolın

yolın arap anlaya kendü hālın” I/1-66B/1

ušan-Ø-uban // döşe-n-Ø-

“hālın anlap da‘ vasından uşana

ušanuban haq yolında döşene” I/1-66B/2

sarmaş-Ø-uban // eglen-Ø-

“komaya ol bizi girü dönmege

sarmaşuban dünyada eglenmege” I/2-173B/11

dök-il-Ø-üben // ol-Ø-

“cümle gözden dökilüben terk ola

cân içinde dostı sevmek berk ola” II/1-30A/8

bin-Ø-üben // dut-Ø-

“ayağ üzre binüben bu hās u ‘ām

hāzrete karşı durup dutdı kıyām” II/2-180A/7

-UbAnIn

gel-Ø-übenin // tağıl-Ø-

“kim bu halk cümle bir evden geldiler

gelübenin dünyâda tağıldılar” I/1-28B/1

bağ-Ø-ubanin // dut-Ø-

“ne gözi bağubanin ‘ibret dutar

ne ho gönlinde onun hikmet biter” I/1-64A/8

1.3.1. Sûret/Tarz- Devamlılık

Devamlılık alt işlevini icra eden zarf fiil şekilleri çoğunlukla “+dur-” tasvir ek fiiliyle birlikte ele alınmıştır. “+dur-” tasvir ek fiilinin işlevi kuvvetlendirici etkisi bulunmaktadır. Ayrıca metnin bütünü incelendiğinde bir örnek dışında ünlü zarf fiil şekillerinin kullanıldığı görülmektedir.

-(y)A

gid- Ø-e+gör- Ø-

“iy ‘aşık sen ‘ışık yolınca gidegör

‘ışık yolında cânıyı terk idegör” I/1-41A/6

yağ-Ø-a+dur- Ø-

“üstüne hak rahmeti yağadura

tal‘ at ayı karşıya toğadura” I/1-59B/2

art-Ø-a+dur- Ø-

“kim hâlâl ola saña bu ‘ışık u dem

devletün artadura her dembedem” I/1-96B/7

şor-Ø-a+gel-Ø-

“nefsde şoldur şayrılık kim halk bilür

şayru dip döstlar anı şoragelür” I/2-153B/8

yi- Ø-ye+dur- Ø-

“yirde ki gökde ne maḥlūk var diri

ḥaḳ ḥonında yiyedurur her biri” I/2-156B/9

gör-Ø-e+gel-me-

“irte gice kimse göregelmeye

kendü varsa ḥaḳ selāmın almaya” I/2-198A/11

al-Ø-a+dur- Ø-

“cānlaruḡ pes cāındur bu ‘ilmi ḥaḳ

aladurḡıl taḡrı ‘ilminden sebaḳ” I/2-242A/7

eyd-Ø-e+dur-Ø-

“eydebildükçe bu dil tekrārını

eydedursun durmadın iḳrārını” II/1-19B/9

-p

baḡla-Ø-p+dur-Ø-

“cümle el baḡlapdurupdur ṭā‘ ata

muntazırdur bir mübārek sā‘ ata” II/2-123A/11

-(y)U

ulaş- Ø-u+dur- Ø-

“dün ü gün ḥazret durur seyrānları

pādişāha ulaşudur cānları” I/1-29A/3

yi-Ø-yü+dur-Ø-

“aḡzı dünyā ni‘ metin yiyüdura

dili dünyā sözlerin diyüdura” I/1- 64B/9

irde-Ø-yü+dur- Ø-

“didügin kendü duta evvel kıdem

hâlini irdeyüdura dembedem” I/1-92A/1

1.3.2. Sûret/Tarz- İktidâr

-A ve -(y)I morfemlerinin iktidâr alt işlevini, sadece “+bil-” tasvir ek fiiliyle yakınlık kurduğu durumlarda icra ettiğı görülmüştür.

-A

ir-Ø-e+Ø-me-

“fıkr ü ‘aqlın iremez ol menzile

adı ol mülkün inan gelmez dile” I/1- 7A/3

ir- Ø-e+bil- Ø-

“ne saña ‘aql irebilir fıkr ile

ne seni dil eydebilir zıkr ile” I/1-8A/3

eyd- Ø-e+bil- Ø-

“ne saña ‘aql irebilir fıkr ile

ne seni dil eydebilir zıkr ile” I/1-8A/3

ilt-Ø-e+Ø-me-

“ne kıadar güçlü olursa bir pınar

denize yol iltermez yire siner” I/1-28A/3

bağ- Ø-a+Ø-ma-

“bir sa‘at bu kıayğudan kııkamazuz

bir nazar kıağıdan yaña kııkamazuz” I/1-61A/8

yap-Ø-a+bil-Ø

“sultān eydür getürün mi‘ mārıları

kim bular yapabilir divārıları” I/1-81A/3

geç- Ø-e+Ø-me-

“endişesinden geçemezsin hağa

perdelü göz hażrete niçe bağa” I/2-179A/2

bil- Ø-e+me-

“ ‘ arz iderler hażrete hāllerini

bilemezler nola aḥvāllerini” II/2-126A/8

-(y)I

egle- Ø-yi+Ø-me-

“tağ u taş anuñ yolın bögeyimez

yazı vü yaban anı egleyimez” I/1-28A/11

ulaş-Ø-u+bil-Ø-

“ulaşubilirsen toğru yara

yār seni ulaşdura ululara” I/1-28B/10

başar-Ø-ı+Ø-ma-

“ger biri eksük ola ol altıdan

başarımaz nesne yüz biñ cehd iden” I/2-190A/1

di-Ø-yü+Ø-me-

“iç yüzi cümle füsūsdur kıbbenün

diyümezem dil ile şerḥin anuñ” II/1-7B/4

göster- Ø-i+Ø-me-

“cehd idüp göstermek ister bedrini

gösterimez bildürimez kıadrini” II/1-35B/10

bil-dür- Ø-i+Ø-me-

“cehd idüp göstermek ister bedrini

gösterimez bildürimez kıadrini” II/1-35B/10

işle- Ø-yi+Ø-me-

“kılıç oldu elinde süñü yok

süñü işin işleyimez kılıç ok” II/2-139A/2

öğren- Ø-i+Ø-me-

“öğrenimez anı kimse kimseden

kim bilür kim kendü ne aşı neden” II/2-191A/4

1.3.3. Sûret/Tarz – Sebep

-mAkdAn

di-Ø- mekden // ol-Ø-

“ ol demekden çün bu deñlü mülk olur

olmasa bu mülk nesi eksilür” I/1-7A/7

dut-Ø-makdan al-Ø-

“biri dutmakdan alur lezzetleri

virdi haq biş hisse bu ni‘metleri” I/2-157A/6

işit-Ø-mekden al-Ø-

“geh yimekden lezzet alur mu‘teber

geh işitmekten alur datlu haber” I/2-157A/7

sev- Ø-mekden delü+Ø+Ø+Ø-Ø-

“kim ola bu dünyāda benden ulu

ķamu ‘ālem bini sevmekden delü” I/2-214A/5

bil- Ø-mekden bil- Ø-

“ gör mu‘ allak neyçin aşmışlar anı

anı bilmekden bilesin sen seni” I/2-245A/9

eyt-Ø-mekden // ol-ma-

“şeyhinün vaşfin mürīd itmek hālāl

anı eytmekden göñül olmaz melāl” II/1-19B/10

baķ-Ø-maķdan // dur-Ø-

“hālķa baķmaķdan dilek hālīķdurur

maķşudı oldur aķa ‘ aşīķdurur” II/1-93B/ 8

sev-Ø-mekden yarat-Ø-

“anı sevmekden yarattı nün felek

‘arş u ferş ü cism ü cān ins ü melek” II/1-153B/10

-p

di-Ø-p // id-Ø-

“ne ölüm endişesin yir ol ķişı

ne günah dip terk ider mekrūh işi” I/1-65A/2

aķla-Ø-p // usan-Ø-

“hālīn aķlap da‘ vasından uşana

uşanuban ھاķ yolında döşene” I/1-66B/2

di-Ø-p seğ- me-

“kimseyi bunlar yavuz dip seğmedi

hĩę kimesne bunları ķop geğmedi” I/2- 224A/6

di-Ø-p ķorķ-Ø-

““āşıķa hōd bu melāmet ‘ār degöl

eyü adum şına dip ķorķar degöl” II/1-29B/2

di-Ø-p şat-Ø-

“bir zamān ol mışır şehrinde meger

şatdı ķul dip yusufı bir bĩ ھاber” II/1- 36A/9

-(y)Up

iste-Ø-yüp // bul-Ø-

“isteyüp kimse anı niçe bula

yā rızāsı nedür anuğ kim bile” I/1-11B/5

öl-dür-Ø-üp // eyle-Ø-

“ol biri ‘ömmerdi kim dād eyledi

kendi oğlın öldürüp ad eyledi” I/1-14A/4

id-Ø-üp // bul-Ø-

“terk idüp hırş u ھاşed bullum şafa

ulular řoħbetine ķıllum vefā” I/1-62A/8

ol-Ø-up // ık-Ø-

“hōř selāmet ıkdılar ol bağçadan

imin olup cümle dürlü kırkudan” I/1-83A/2

toğ-Ø-up kıl-Ø-

“ba‘ zı ad eyler aña felkü'l bürûc

ahterân andan toğup kıldı hurûc” II/1-80A/3

-(y)UbAn

buña-l-Ø-uban // ol-Ø-

“tap buñaldum birez od virgil baña

buñaluban muhtaç oldum ben saña” I/1-31B/6

işle-Ø-yüben // kal-ma-

“ol kişinün işi fâsid olmaya

işleyüben sonra maḥrûm qalmaya” I/2-144B/1

ay(ı)r-ıl-Ø-uban // ol-Ø-

“ger qalam maḥrûm ol dostdan bu dem

ayrıluban yâd olursam ben nidem” I/2-204B/5

şan-Ø-uban kırk-Ø-

“her biri ol yazuya baqardı

kendüzinün şanuban kırqardı” I/2-210B/9

di-Ø-yüben // bil- Ø-

“aşlın aḥup ḥalk aḥup ‘ izzet kıla

server aşlı diyüben server bile” II/1-14A/4

-yü

dile- Ø- yü // getir- Ø-

“barmağ anı bu kalemle götürür

can dileyü ‘aql öñine getirür” II/1-59A/3

di-Ø-yü // yay-ıl-Ø-

“şoldur ol kim bir kişi şâlih ola

yayıla şâlih diyü adı ile” II/2-174A/7

1.3.3.1. Sûret/Tarz – Sebep-Atıf

-p

di-Ø-p söyle-Ø-

“kimse anı niçe taqrîr eyleye

tende cānı niçedür dip söyleye” II/1-10A/11

di-Ø-p ilen-Ø-

“tañrı sözüm dutmadı dip ilenür

gönli inkâr eşiginde dolanur” II/2-167B/9

-yü

di-Ø-yü // kı1-Ø-

“her ki suçsuzam diyü da‘ vî kıla

lâceram ol la‘ nete lâyıķ ola” I/1-50B/8

di-Ø-yü // yir-in-Ø-

“ben ğarîbem diyü niçün yirine

çün bula ol on yârı yâr yirine” II/1-191B/6

-yüp

di-Ø-yüp // kı1-Ø-

“işid iy sağvan diyüp da‘ vī kılan

olmasun kim ola bu da‘ vī yalan” I/2-152B/4

di-Ø-yüp // eyle-Ø-

“hağ anı sevdi anın var eyledi

pes haḃībüm diyüp ikrār eyledi” II/1-85A/9

1.3.4. Sûret/Tarz -Şart

-Up

birik-Ø-üp kııl-Ø-

“illa emr oldur biriküp kıılalar

birliğ ile hağ rızasın bulalar” I/1-24B/4

al-Ø-up gel-Ø-

“eytdi ırte kamu ḥāzır oluñuz

her biriñüz bir ođ alup gelünüz” I/1-34A/7

al- Ø-up // sağ- Ø-

“eyüsinden yavuzın seçmek gerek

mağzın alup kıırını sağmak gerek” I/1-69A/7

kııl-Ø-up // tut- Ø-

“ṭā‘atı geçmezise nitmek gerek

tevbe kıılup el etek uymak gerek” I/2-148A/6

añ-Ø-up söyle-Ø-

“hağ yolında koy tevāzu‘ eylegil

her sözi ol hağkı añup söylegil” II/2-203B/7

-uban

bul- Ø-uban kon- Ø-

“çünkü irdi menzile nitmek gerek

bir kolay yir buluban konmak gerek” I/2-164A/9

yap-ış-Ø-uban // yan- Ø-

“yapışuban ol ipe yanmak gerek

imdi bu gafletden uyanmak gerek” I/2-247B/4

1.3.5. Sûret/Tarz-Tezlik/Acelecilik

-alı

Bu şekil sadece bir yerde geçmekte ve tezlik/acelecilik işlevini vermektedir.

doğ- Ø-alı // gel-Ø-

“doğalı ikrârıla gelmek neden

toğmadın inkârıla ölmek neden” I/1-72B/6

-i

düz-Ø-i+vir-Ø-

“söz içinde artuğ eksik varısa

düzivire her ki doğru yârısa” I/2-167B/9

eyd-Ø-i+vir-Ø-

“eytdüm iy şeyhi muḳaddes nûrı ḫaḳ

niçe ḫaḳdur eydivirgil iş bu ḫaḳ” II/2- 147A/11

bit-Ø-ür+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-i+vir-Ø-

“söz içinde artuğ eksik varısa

bitürivirsün anı kim yārısa” II/2-239A/6

-ü

Bu morfemin sadece “gör-” fiiliyle kullanıldığı ve çatı ekinin yakınında bulunduğu örneklerde tezlik/acelecilik işlevini icra ettiği görülmüştür.

gör-(ü)n-Ø-ü+gel-Ø-

“toğdı ‘âlem ol sa‘at ismi bile

görnügeldi sözlere cismi bile” I/1-67B/3

gör-(ü)n-Ø-ü+gel-Ø-

“mü’minün baḥşāyişi ilhām olur

gizlū işler gönline görnügelür ” I/1-108A/7

gör-(ü)n-Ø-ü+gel-Ø-

“hem senün ḥālün saḡa görnügele

hem daḡı sende ne var ma‘lūm ola ” I/1-111A/7

1.4. Süre/Müddet

Garīb-nâme'deki örneklerde süre/müddet işlevi, fiil tamlamalarında asıl unsur olan eylemin gerçekleşmesini sebep-sonuç ilişkisi, sınırlandırma ve şart alt işlevleriyle süreye bağlamaktadır.

Bu işlev için ağırlıklı olarak -(y)IcAk ve -(y)IncA şekilleri kullanılmış olsa da bu işlevi ortaya çıkaran farklı şekiller de mevcuttur. Bu durum şekle dayalı yapılacak olan bir sınıflandırmanın ne derece hata içereceğini bize göstermektedir.

1.4.1. Süre/Müddet- Sebep-Sonuç İlişkisi

-IcAk

doğ-Ø-ıcaḡ // ol-Ø-

“ol doğıcaḡ putlar oldı ser nigūn

cümle putlar serveri aldı zeb n” I/1-13A/1

g r- -icek kork- -

“kimi del  eyler idi yiyeni

kim g ricek korkayıdu  sen anı” I/1-82A/1

jeng ol- -ıca  // ol- -

“ay u eglense g n lde jeng olur

jeng olıca  g zg  y zi neng olur” I/2-154B/5

gid-  -icek // vir-  -

“g   a v  ay u g n lden gidicek

bu g n l ba  aları vir r   ek” I/2-154B/6

ol- -ıca  // al- -

“ ilmi var bulmaz bu kez di ler ki i

eyle olıca  yine aldı i i” I/2-191B/1

sev-in-  -icek // a -  -

“sevinicek amu nesne ol da ı

yirin p z riy la a dı a ı” I/2-203A/11

gel-  -icek // o sa-  -

“hem ab b m diy p anı o sadı

ol gelicek c mle di ler o sadı” II/2-153B/11

to - -ıca  // ol- -

“ol to ıca  b tler oldu ser nig n

b tperestler amusı aldı zeb n” II/2-211B/2

-(y)IncA

Bu morfemin sebep-sonuç işlevini sadece -mA şeklinin yakınında bulunduğu durumlarda icra ettiğini görmekteyiz.

gel-me-yince // in-dür-me-

“tā ki dörd yār gelmeyince bir yire

kimse baş indürmedi ol servere” I/1-17B/2

gör-me-yince // ol-ma-

“görmeyince kimsene dōst olmadı

nemrud adın şöyle bostān bulmadı” I/1-20A/8

dart-ma-yınca // ol-ma-

“tā ġarīblik dartmayınca her biri

halķ içinde olmaya dīn serveri” I/2-204A/5

gel-me-yince // ol-ma-

“gelmeyince barmaġa her bir nuķūs

ne şekildür ma^ç lum olmaz ķurd u ķuş” II/2-133B/5

ol-ma-yınca // bil-me-

“tā ki zāhir olmayınca neydüġin

bilmedi kimse anı niçeydüġin” II/2-135B/9

ol-ma-yınca // başar-ma-

“yalņuzın hīç kimsene yol varmadı

olmayınca yār işin başarmadı” II/2-143A/9

ķıl-ma-yınca // ķıl- ma-

“kılmayınca yol eri nefse cefâ

kılmadı nefsi anuñ hergiz vefâ” II/2-223A/10

aç-ma-yınca // vir-me-

“açmayınca kullığa boy virmedi

allaha kılvan diyü oy virmedi” II/2-223B/11

1.4.2. Süre/Müddet-Sınırlandırma

-dIn

ir-me-din // öl-Ø-

“cümle ‘ömri şunuñıla harc olur

irmedin sağınçına bir gün ölür” I/1-65B/5

ıgğ-ma-dın // öl-Ø-

“doğalı ıkrârıla gelmek neden

ıgğmadın inkârıla ölmek neden” I/1-72B/6

di-me-din // kıl-ma-

“yohsa ger halkuñ hâlin bilmez iseñ

dimedin hâcet revâ kılmaz iseñ” I/1-112B/9

gel-me-din // kanda i-Ø-

“kendüzin bilen bilür kim ne neyidi

uşbu mülke gelmedin kanda idi” I/1-119A/2

söyle-me-din // ma‘lûm+Ø+Ø+Ø- Ø -

“söylemedin kamu söz ma‘lûm aña

minledün budurki didim uş saña” I/2-167B/1

gel-me-din kanda+Ø+Ø+yi-Ø-

“uşbu mülke gelmedin kadayidi

yoldaşı kimdi vu kendü neyidi” I/2-220A/6

kal-dur-ma-dın // gel-Ø-

“yüzümi kaldurmadın yirden henüz

hâli geldi hoş işaret hoş rumûz” II/2-146A/11

-dUkça

yit- Ø-dükçe // ol-Ø-

“illa güç yitdükçe teslim ü rızâ

kim meger hoşnûd ola andan hudâ” I/2-187B/11

ol-Ø-dukça // ol-Ø-

“nesne kim içi tolu pür nûr ola

tâ cihân oldukça ol ma‘mûr ola” II/1-10B/2

eyd-Ø-e+bil-Ø-dükçe // eyd-Ø-

“eydebildükçe bu dil tekrârını

eydedursun durmadın ikrârını” II/1-19B/9

yan- Ø-dukça art- Ø-

“mûnisi hem rikât ola hem sürûd

kıymeti yandukça arta hemçü ‘ûd” II/1-28A/7

kayna- Ø-dukça // kurı+Ø+Ø+dur- Ø-

“yohsa ‘ışk yalnız bu halkı huşk dutar

kaynadukça kurudur taşdan beter” II/1-52A/5

yügür-Ø-dükçe // ögin-Ø-

“taş durur kim dün ü gündüz yügürür

ol yügürdükçe bu buğday öginür” II/1-102B/11

it-Ø-dükçe art-Ø-

“eytdi mālı harc idicek eksilür

‘ilmi harc itdükçe artar açılır” II/2-186B/11

işle-n-Ø-dükçe // gel-Ø-

“ şan‘ at işlep ne sınur ne çöngelür

niçe işlendükçe kesb artuķ gelür” II/2-199A/10

söyle-Ø-dükçe // ur-Ø-

“pes h̄ilimdür düşmana karşı duran

söyledükçe ağzına karşı uran” II/2-226B/3

-ende

işid-Ø-ende // dut-Ø-

“söz işidende degül dutandadır

toħm ekilende degül bitendedür” I/1-116B/10

ek-il-Ø-ende // bit-Ø-

“ söz işidende degül dutandadır

toħm ekilende degül bitendedür” I/1-116B/10

bit-Ø-ende // yit-ür-Ø-

“dāne düşse toprağa ol bitürür

hem bitende h̄ām olursa yitürür” I/2-255A/11

-(y)IcAk

işit-Ø-icek // kıl-Ø-

“anların kim kulağı bağılu degül

işidicek haķ sözi kılur kabül” I/1-47B/6

söyle-Ø-yicek // zikir+Ø+i+Ø+Ø+dür-Ø-

“dek durıcaķ ‘aķlının fikridür ol

söyleyicek dilinüñ zikridür ol” I/1-58B/9

ķoca-l-Ø-ıcaķ // ol-Ø-

“ķocalıcaķ ķiři olur ten za‘ if

gıtdi kuvvet gıtdi et oldu naķıf” I/1-65A/7

dirür- Ø-icek // dön-dür-Ø-

“bu kez ölüp dirüricek haķ bizi

taş yaņa döndüriser içümüzi” I/2-138B/4

biş-Ø-icek // gel-Ø-

“aş bişicek üzre hōn sālār gelür

zīra hōnuñ tertibini ol bilür” I/2-146B/5

aņla- Ø-yıcaķ // taņla- Ø-

“anda varanlar nider aņlayasın

aņlayıcaķ bu işi taņlayasın” I/2-163B/8

yaz-ıl-Ø-ıcaķ nūr+lan-Ø-

“nitekim yağmurla řaķrā ferlenür

řaķķa içre yazılıcaķ nūrlanır” II/1-60B/6

gel- Ø-icek // çık- Ø-

“söz gelicek öykene çıkmak diler

niçe işler yapmağ u yıkmak diler” II/2-134B/7

-(y)Inca

aç-Ø-ınca ırgür-Ø-

“ger dilerse kim kıla hâcet reva

göz açınca ırgüre derde devâ” I/1-112B/8

biş- Ø-ince // üş- Ø-

“çünkim ol ni‘ met tamam kaynar bişer

ol bişince hâs u ‘âm anda üşer” I/2-146B/4

var-Ø-ınca // vir-Ø-

“tâ ki ol varınca sulţân şehrine

kendüzin girmek gerek yol kahrına” I/2-164A/8

ol- Ø-ınca //öl- Ø-

“koca kim yoğsul ol oldur işi

ölse yigdür eyle olunca kişi” I/2-198B/2

var- Ø-ınca // göz+Ø+Ø dur-Ø-

“kırkıdan altmış yaşa varınca tamâm

dil kulağ u göz durur nefse maķâm” I/2-269A/1

çık-Ø-ınca // gel-Ø-

“tâ çıkınca ol uzun yaş şonına

niçe işler gelür anuñ öñine” II/1-12A/4

toğ-Ø-ınca // tol-ın-Ø-

“ay toğınca gün tolinur iremez

görinimez dōsta dōstın göremez” II/1-35B/7

in- Ø- ince // dut- Ø-

“tā inince ‘ulviden bu süfliye

yönini biñ kez dutar ol ‘ulviye” II/2-131A/7

-ken

“-ken” morfeminin sınırlandırma işlevini, sadece sıfat fiil eklerinin komşuluğunda icra ettiği görülmüştür.

yöri-Ø-r+Ø+Ø+Ø-Ø-ken // kırtıl-Ø-

“halvet issi ol durur kim dünyeden

kırtıla diri yörirken bu beden” I/2-151B/11

diñle-Ø-r+Ø+Ø+Ø-Ø-ken // güd-Ø-

“sözi diñlerken gözi ma‘ni güder

gönli ol ma‘niyile tolmış gider” I/2-156A/8

dur-Ø-mış+Ø+Ø+Ø-Ø-ken // düş-Ø-

“ser nigün durmuşken ol emri ħudā

perde düşdi ortaya kaldı cüdā” I/2-168B/8

gid-Ø-er+Ø+Ø+Ø-Ø-ken // nid-Ø-

“halk anuñ irşādına uymış gider

gör giderken tañrı yolında nider” I/2-182A/11

dur- Ø-mış+Ø+Ø+i-Ø-ken // kııl- Ø-

“pes bilün kim miḥnet ayakdan gelür

durmuşiken mürşidi maḡbün kıılır” I/2-184A/11

yöri-Ø-r+Ø+Ø+Ø-Ø-ken // bak-Ø-

“eytdiler bunlardur ol ‘ārif eren

yirde yörirken bakup ‘arşı gören” I/2-225A/1

var- Ø-ur+Ø+Ø+Ø-Ø-ken // kal- Ø-

“maḡbün olur pes güneşden ayrılır

menzile varurken ay yolda kalur” II/1-35B/3

yat-Ø-ur+Ø+Ø+Ø-Ø-ken // gör-Ø-

“bir gice ḥatun yaturken düş görür

muştafa sırrını karşı tuş görür” II/1-37B/7

-sA

var- Ø-sa // var- Ø-

“uyḡuya varsa daḡı bile varur

uyanıcaḡ yine bile uyanur ” I/1-25B/2

ol- Ø-sa // ten+ Ø+ Ø+dür- Ø-

“eyle olsa yir tendür gök cān

bu söze isteriseḡ eydem nişan ” I/1-40B/8

şın-Ø-sa gir-Ø-

“nefs şınuḡsa sığınur ten taḡına

bu ‘aḡıl şınsa girer cān baḡına” I/1-55B/9

ol- Ø-sa // ol-Ø-

“atası gök anası yir âdemün

eyle olsa oğlu olur ‘âlemün ” I/1-68A/2

öl- Ø-se ol- Ø-

“ten kozuñ gök kabıdur nefis çatı kap

kaçan ölse olısar bunlar harâb” I/2-136A/9

dile- Ø-se // al-Ø-

“zıra kudret ol durur kim eline

dilese hem cān ala hem cān vire” I/2-143A/8

gel- Ø-di+ Ø+ Ø+ Ø+y- Ø-se dön- Ø-

“ol nebātda sernigūn durmışdı örü

hayvana geldiyse döndi arkaru” I/2-170A/5

gör-me-se diri-l-me-

“ol gerekdür kamu halka şeksüzin

halk dirilmez görmese anuñ yüzün” I/2-255B/4

-p

işle- Ø-p // sın- Ø-

“şan‘at işlep ne sınır ne çöngelür

niçe işlendükçe kesb artuğ gelür” II/2-199A/10

-Up

gel-Ø-üp // aç-Ø-

“kime degdi ançılayın salţanat

kim gelüp kuşlar açardı kanat” I/1-20B/11

var-Ø-up // nit-Ø-

“aldılar ol aqçayı vü gittiler

bir işid kim varup anda nitdiler” I/1-36A/6

gör-Ø-üp // aldan-ma-

“dünyâyı görüp yakın aldanmağıl

âhîret senden ırakdur şanmağıl” I/1-39A/10

var- Ø-up nol- Ø-

“anda varup nolısar gelmez dile

âdemi oldur ki bu remzi bile” I/2-173A/11

geç- Ø-üp bat- Ø-

“her biri bir taş bıraktı bir ere

erden ve filden geçüp batdı yire” I/2-216B/4

var- Ø-up // bat- Ø-

“ ol ‘aşâsın mûsî kim atmışdı

o varup bir mermere batmışdı” II/1-9B/11

gör- Ø- üp sın-ma-

“ürkmeye hiç nesneden kaypınmaya

muhkem ola yoğı görüp sınmaya” II/2-137A/5

-UbAn

gel- Ø-üben // şataş- Ø-

“çünkü şaldı bizi uşbu dünyaya

bunda gelüben şataşduk guşşaya” I/1-60B/8

var- Ø-uban // dile- Ø-

“ay varuban muştılamak diledi

vardı ‘âlem halkına muştıladı” II/1-84A/9

-yınca

oķı-Ø-yınca bil-in-Ø-

“bu sözün ķur’anda vardır âyeti

oķıyınca biline söz gâyeti” II/1-57B/7

1.4.3. Süre/Müddet- Şart

-(y)İcAk

çık-Ø-ıcaķ // öl-Ø-

“nitekim balıķıla baķrî durur

çıkıcaķ yır yüzine ol dem ölür” I/1-44B/10

ged-Ø-icek // ķal-Ø-

“nefsi gör kim dünyādan ne dād alır

nefs gedicek tende ne lezzet ķalur” I/1-70A/4

gid-Ø-icek // bil-Ø-

“yine bu mülkden gidicek ol ķişı

hem bilür kim ne olur anda işi” I/1-119A/4

aķla- Ø-yıcaķ // taķla-Ø-

“eydeyüm kim ne ķılır ‘aķl aķlaķıl

aķlayıcaķ uşbu sözi taķlaķıl” I/2-159A/7

gör-Ø-icek // bil-Ø-

“yidi dürlü reng içinde cevheri

göricek anlar bilür ol cevheri” II/1-48A/3

ol-Ø-ıcağ // ol-Ø-

“kolda kuvvet olıcağ er cüst olur

olmasa kendü içinde süst olur” II/2-133A/7

-yInca

gör-me-yince // ol-Ø-

“görmeyince kimsene dōst mı olur

kurbanıçun oğlına kaşd mı kıılır” I/1-20A/5

uy-ma-yınca // ir-Ø-

“tā gönüller uymayınca bir yire

raḥmetine taḥrınuḡ kanda ire” I/1-24B/2

ol-ma-yınca // ir-me-

“tā ki cān ḥarc olmayınca muṭlaḳa

bellü bilin kimsene irmez ḥaḳa” I/1-77A/5

sür-me-yince yōri-me-

“zīra ḥayvān sürilir ağaçıla

sürmeyince yörimez doğru yola” I/1-131B/4

di-Ø-yince // gel-Ø-

“ehli oldur kim anuḡ şıdkı ola

sen diyince karşıdan şaddaḳ gele” I/2-142B/4

toğ-ma-yınca // ol-ma-

“toğmayınca tesbiğ olmaz dillere

hem kalem yazmaz u düşmez illere” II/2-131B/2

-yınca

oğı-Ø-yınca // ol-Ø-

“bunda hikmet neydüğün gâyetin

ma‘lûm olur oğıyınca âyetin” II/2-235A/5

1.5. Şart

Garîb-nâme'de kullanım sıklığı fazla olan işlevlerden bir diğeri şart işlevidir. Bu işlev ihtimâl, imkân, istidat, kesinlik, kıyaslama, sebep-sonuç ilişkisi, sözleşme, sûret/tarz, tavsiye ve tercih olmak üzere on altı işlevi bünyesinde barındırmaktadır. Bu işlevde yardımcı unsura gelen zarf fiil eki, asıl unsur olan eylemin gerçekleşmesini bir şarta bağlayarak görevini icra etmektedir.

Garîb-nâme eserinde şart t işlevi sadece-sA ekiyle sağlanmaktadır. Bu ek yerine farklı bir zarf fiil eki getirdiğimizde şart işlevinin ortaya çıkmadığını görürüz.

1.5.1. Şart-İhtimâl

-sA

ulaş-Ø-u+bil-Ø-ir+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-señ // ulaş-dur-Ø-

“ulaşubilirsen toğru yara

yâr seni ulaşıdura ululara” I/1-28B/10

iste-Ø-r+Ø+Ø+Ø-i-Ø-señ eyd- Ø-

“uşbu söze ger şanuk isterisen

eydeven ger ‘ışkıla diñlerisen” I/1-29B/4

öl-Ø-ür+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-se // ır-ıl-ma-

“bu şurat ne hâlde kim olurısa

‘ışk ırılmaz ger şurat ölürise” I/1-58A/6

di-Ø-se // dur-ma-

“yâ ‘aceb mi ger mu‘allağ durdısıa

durmaya mı ger mu‘allağ dur dise” I/2-135A/9

ol-ma-sa // kıl- Ø-

“ zîra hazır olmasa hıdmet kılan

ol meşakkat kalıandur iy kişi” I/2-183A/8

gör-Ø-e+Ø-me-z+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-se // var+Ø+Ø+Ø-Ø-

“ol işâretgendür âhir uşbu söz

ne var anı ger göremezse bu göz” II/1-2B/4

ur-Ø-ur+Ø+lar+Ø+Ø-Ø-sa // kes-me-

“ger ururlarsa kılıcla kesmeye

katı yaydan ok doķınsa geçmeye” II/2-138A/6

ol-ma-sa // degül+Ø+Ø+Ø-Ø-

“ger vilâyet olmasa anda ‘ayân

dîn yolında alp degül bellü beyân” II/2-140B/6

1.5.2. Şart- İmkân

işid- Ø-ür+Ø+Ø+Ø+i-Ø-señ eyd-Ø-

“işit imdi hikmetile hâl nice

işidüriseñ eydeven uçdan uca” I/1-18B/9

gör-Ø-dü+Ø+Ø+Ø+i-Ø-se(ñ) // bil-Ø-

“sevdüğün söyletdürür ‘ışk kıomadın

gördüğise hōd bilesin dimedin” I/1-58B/11

gör-Ø-ür+Ø+Ø+Ø+i-Ø-se sev-Ø-

“ger müsülmān ger cūhud ger naşranī

kim baķup görürise sever anı” I/1-79B/2

gel-Ø-ür+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-se // gör-Ø-

“altı maķfil altı menzilde durur

kim gelürse dünyāya bunları görür” I/2-221B/7

al-Ø-du+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-sa(ŋ) göster-Ø-

“sen şatun aldunsa göster naķdüñi

ķaķ virürse şükre şarf it vaķtünjī” I/2-252B/11

ol-Ø-sa // ol-Ø-

“ol sekizden kimde kim olsa biri

ķanda varsa şadr olur anuñ yiri” II/1-11B/7

gel-Ø-se // dur-Ø-

“kime gelse ‘ışk ulu devlet durur

cān içinde sevgülü ni‘ met durur” II/1-31B/4

gel-Ø-se // bul-Ø-

“tañrıdan ‘ışk bir ‘aķādur muķlaķa

kime gelse ol bulur ‘ömri beķā” II/1-32A/5

ir-Ø-dü+Ø+Ø+Ø+i-Ø-se(ŋ) // di-Ø-

“sen daķı bu ķikmete irdüğise

ḥaḳ digil bencileyin gördünjise” I/2-265B/1

1.5.3. Şart-İstidat

ir-Ø-er+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-se // kıl-Ø-

“kim bularuñ toprağı iks̄ir olur

her neye irerise altun kılur” I/1-87A/3

di-Ø-r+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-se(ler) geç-Ø-

“emr ü nehy ü ḥayr u şer bunlar seçer

ḥaḳ içinde ne ki dirlerse geçer” I/2-223A/7

baḳ-Ø-ar+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-saḅ kıl-Ø-

“gözün ola ḥaḳ nurından yaḥtulu

kime baḳarsaḅ kılasın baḥtulu” I/2-145B/11

iste-Ø-r+Ø+Ø+Ø-i-Ø-se bil-Ø-

“aḅlaya her ḳanda cevher varısa

cevherin aslın bile isterise” II/1-47A/5

gör-Ø-ür+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-se oḳı-Ø-

“ḳanda baḳsa görür anda ma’ni var

ne görürse oḳır anda ma’niler ” II/1-53A/10

gel- Ø-ür+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-se // gör-Ø-

“‘aḳluñ anda bir ḳişısi vardurur

eyü yavuz kim gelürse ol görür” II/1-65A/1

gel- Ø-ür+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-se // duy-Ø-

“anda hem ‘aḳluñ yine bir ḥükmi var

ne gelürse bu nefesle ol duyar” II/1-66A/3

di-Ø-di+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-se(ler) gel-Ø-

“eytdiler anı bu halka oldu rāst

her ne söz kim didilerse geldi rāst” II/1-96A/8

1.5.4. Şart-Kesinlik

-sA

ol- Ø-ur+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-sa // ilt-Ø-

“ne kadar güçlü olursa bir pınar

denize yol iltermez yire siner” I/1-28A/3

iç-Ø-er+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-se // rahmet+Ø+Ø+dur-Ø-

“toptolu ol bātıya şerbet durur

kim içerse cānına rahmet durur” I/1-46A/9

iste-Ø-r+Ø+Ø+Ø+i-Ø-se // bul-Ø-

“dünyāda ne varısa anda ola

her ki ne isterise anda bula” I/1-80B/2

yi-Ø-r+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-se // ol-Ø-

“kimisi göz nūrını olurıdı

kim ki yirse nā binā olurıdı” I/1-82A/3

di-Ø-r+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-se // kaytar-ma-

“ne ki dirse karşı söz kaytarmaya

maḥkum ola hīç kaşın kantarmaya” I/2-161A/3

bağ-Ø-du+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-sa(m) // gör-Ø-

“çünkü ben ol mülke vardum bensüzün

kañçaru baḡdumsa gördüm dōst yüzün” I/2-281B/3

gel-Ø-se // arı+Ø+Ø+dur-Ø-

“cümle ‘illetden çün bu ‘ışḡ arıdur

lācerem kim kime gelse arıdur” II/1-51B/9

ol-ma-z+Ø+Ø+Ø+ı-Ø-sa öl-Ø-

“uṣbularuñla diri olur bu ten

kañḡısı olmazısa ölü beden” II/2-214B/11

1.5.5. Şart-Kıyaslama

-sA

var+Ø+Ø+ı-Ø-sa // dur-Ø-

“dünyāda ne varısa sende durur

‘ilm tende ma‘nisi cānda durur” I/1-43B/4

var+Ø+Ø+ı-Ø-sa // var+Ø+Ø+Ø-Ø-

“dünyede gök varısa sende göñül

sen dañı ol gök gibi şöyle giñ ol” I/1-52A/2

var+Ø+Ø+ı-Ø-sa // var+Ø+Ø+Ø-Ø-

“dünyede yir varısa sende vücūd

sen dañı ol yir gibi ılgıl sücūd” I/1-52A/3

‘izzet+Ø+de+y-Ø-se // ol-Ø-

“kim emirden ayrılırsa anı gör

niçe ‘izzetdeyse ol dem oldu ḡör” I/2-189A/10

öl- Ø-se // öl- Ø-

“ğurbet içre şayrılık söyle olur

ķamu bir kez ölse ol biñ kez ölüř” I/2-199A/2

yüce+Ø+Ø+yi-Ø-se // ķal- Ø-

“ol gemi ben miskine ķanda gele

ķankı tağ yüceyise anda ķala” I/2-208B/3

var+Ø+Ø+Ø-Ø-se // var+Ø+Ø+Ø-Ø-

“pes cihānda ne ki varsa sende var

kimisi cānda kimi bu tende var” II/2-136A/1

az+Ø+Ø+ı-Ø-se // ol-Ø-

“bāzusından ķuvveti olmazısa

alp olamaz tende güci azısa” II/2-137A/10

1.5.6. Şart- Sebep-Sonuç İlişkisi

-sA

buyur-Ø-dı+Ø+Ø+Ø+ı-Ø-se // iş+le-Ø-

“ħaķ nice buyurdısa ol işledi

anunııcun demüri mum eyledi” I/1-20B/4

di-Ø-r+Ø+Ø+Ø+i-Ø-se(ı) // dut-Ø-

“eytdiler fermān senün nideriseñ

dutavuz biz her ne kim sen diriseñ” I/1-34A/9

sev-Ø-se // aç-Ø-

“cānı cān sevse aña rāzın açar

küfr ise islāmısa anda geçer” I/2-143A/2

gel-Ø-di+Ø+Ø+Ø+i-Ø-se kı1l- Ø-

“her kim ol haq ‘ışkına virdi gönül

ne ki haqdan geldise kıldı kabül” I/2-192B/9

gel-Ø-ür+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-se // diri+l-Ø-

“ol gelürse bunda halkı dirile

kaht ola vü cümle yohsul kırıla” I/2-214B/5

buyur-Ø-ur+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-se // dut-Ø-

“şoldur ol kim ‘ilm içinde fenni var

her ne kim ol buyurursa halkı dutar” II/1-14B/6

di- Ø-r+Ø+Ø+Ø+i-Ø-se // inan- Ø-

“toyar andan aç u yalıñ tonanur

her ne kim ol dirise halkı inanur” II/1-49B/4

ol-ma-z+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-se // ol-Ø-

“ol on olmazsa bu on bîdād olur

dādı yok dek halkı içinde ad olur” II/2-161A/3

1.5.7. Şart-Sözleşme

-se

id-Ø-er+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-se // eyle-Ø-

“kim aña eylük iderse ol yene

eylük eyler hem añun eylügine” I/1-88A/7

id-Ø-er+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-se(η) // vir-Ø-

“ben dahı bir müşkilüm var şorayım

hal idersen şükrâne cān vireyüm” I/1-117A/7

gel-me-z+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-se(η) // id-Ø-

“yoħsa gelmezsen seni terk iderem

bile gelmez yoldaşı ben niderem” I/2-274B/6

gel-me-z+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-se(η) // id-Ø-

“yoħsa gelmezsen seni terk iderem

hîç qarārüm kalmadı ben giderem” I/2-275A/7

gel-me-Ø-se(η) // id-Ø-

“yā bile gel yoħsa ben uş giderem

gelmesen geñsüz seni terk iderem” I/2-276B/6

1.5.8. Şart- Sûret/Tarz

-sa

kıl-Ø-dı+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-sa // bit-me-

“nice zārī kıldısa iş bitmedi

çaķmak anuñ zārisin işitmedi” I/1-31B/9

yarat-Ø-dı+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-sa // eyle-Ø-

“her ne kim yaratdısa cüft eyledi

her birin bir maķşudı kıft eyledi” I/1-38B/11

yap-Ø-ar+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-sa(η) yıķ-ıl-Ø-

“dünyede her ne yaparsan yıķıla

āhiretcün yapduğun bākī kıla” I/1-39A/8

bağ-Ø-ar+Ø+Ø+Ø+1-Ø-sa // ol-Ø-

“ibret ala her neye bakarsa

imin ola her neden korkarsa” I/1-43B/1

bağ-Ø-ar+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-sa(η) anla-Ø-

“daş yanuñ toprak dutupdur kaplayu

ten durur toprak bakarsañ anlayu” I/2-138A/5

bağ-Ø-ar+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-sa(η) // iş+Ø+de+dür-Ø-

“çün bakarsañ kamu nesne işdedür

illa işi her birinüñ gör nedür” II/2-144A/1

bağ-Ø-ar+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-sa(η) // haşiyet+Ø+Ø+dür-Ø-

“bir haşiyetdür bakarsañ ol dahı

kul ki yoğsul olmaya anmaz haķı” II/2-166A/1

1.5.9. Şart-Tavsiye/İkâz

-sA

birlik+Ø+Ø id- Ø-er+ Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-se(η) // ol- Ø-

“sen dahı birlik idersen yârıla

şād olasın ‘ākıbet dīdārıla” I/1-25B/6

diñle- Ø-r+Ø+Ø+Ø+i-Ø-se(η) // göster- Ø-

“cānıla diñlerisen birlik sözün

göstere bu söz saña ma‘ni yüzin” I/1-27B/5

dile-Ø-r+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-se(η) // dir-Ø-

“ma‘ninin bilmek dilerseñ bu sözün

ögün̄i dir kendüzüne aç gözün̄” I/1-85A/11

iste- Ø-r+Ø+Ø+Ø+i-Ø-se(η) kıl- Ø-

“ne yirün̄ şayru olur bilgil yār

sağl̄ıgın isteriseñ kıl̄gıl tımār” I/2-153A/9

dir- Ø-r+Ø+Ø+Ø+i-Ø-se // bil- Ø-

“ne ki şeyhi dirise hağdan bile

ne kılursa şeyhi söziyle kıla” I/2-188A/5

kıl- Ø-ur+ Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-sa // kıl- Ø-

“ne ki şeyhi dirise hağdan bile

ne kılursa şeyhi söziyle kıla” I/2-188A/5

ögin-Ø-ür+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-se // ögin-Ø-

“dünyā sevmek gelmeye hīç ögine

öginürse hağret içün ögine” II/1- 107A/ 1

iste-Ø-r+Ø+Ø+Ø+i-Ø-se gel-Ø-

“kim hağı isterise gelsün bağa

hağ benümledür gelün̄ hağdın yana” II/2-159A/1

1.5.10. Şart-Tercih

-sA

gel-Ø-se // dile-Ø-

“şādi gelse ol yüzi görmek diler

şādisin anuñıla sürmek diler” I/1-58B/2

gel-Ø-se // dile-Ø-

“kaygu gelse hem anı ister yine

zira dermān andan oldu derdine” I/1-58B/3

gel-Ø-ür+ Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-se // al-Ø-

“kankı aş kim hoş gelürse gönline

loğma loğma alur andan eline” I/2-146B/10

dile- Ø-r+Ø+Ø+Ø+i-Ø-se // götür- Ø-

“hafız oldur hōn kıyında oturur

kankı aşdan dilerise götürür” I/2-147B/11

sev-Ø-di+Ø+Ø+Ø+y-Ø-se // var-Ø-

“iş bilindi er gerek kim yol vara

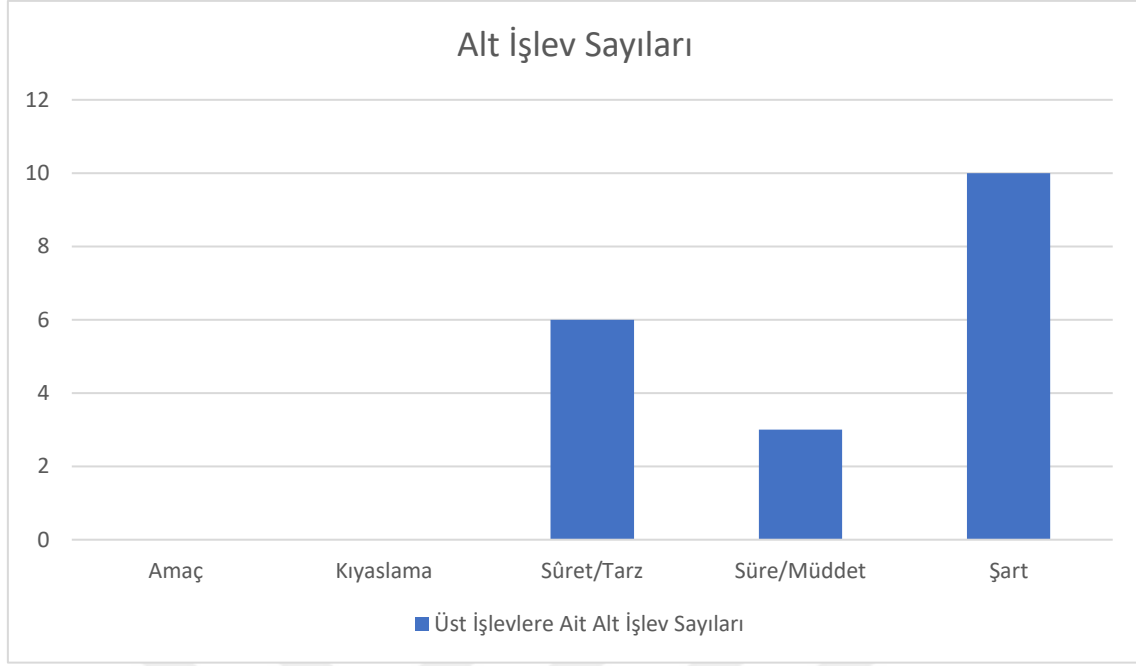
hağ kimi sevdiyse yolu ol vara” I/2-185A/1

gel-Ø-ür+ Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-se // ilt-Ø-

“ışk baña eydür anuñ ilçisiyem

kim gelürse ben aña iltiçiyem” I/2-277B/1

Bu bölümde elde ettiğimiz verileri, zarf fiillerin üst işlev ve bu üst işlevlere bağlı alt işlev sayılarını şu şekilde gösterebiliriz:

Şekil 1: Garîb-nâme 'de Üst İşlevlere Bağlı Alt İşlevlerin Sayıları

2. Zarf Fiillerde Şekiller

2.1. Garîb-nâme'de Zarf Fiil Şekilleri

Bu bölümde Garîb-nâme'de yer alan zarf fiil görevli şekiller, üst şekil ve alt şekil karşılığında icra ettikleri işlevleriyle birlikte sıralanmıştır. Sıralama şu şekildedir:

2.1.1. -(y)A

Sûret/Tarz- Devamlılık

art-Ø-a+dur- Ø-

“kim hâlâl ola saña bu ‘ışk u dem

devletün artadura her dembedem” I/1-96B/7

yi- Ø-ye+dur- Ø-

“ yirde gökde ne ki mañlûk var diri

hağ honında yiyedurur her biri” I/2-156B/9

Sûret/Tarz- İktidar

geç- Ø-e+Ø-me-

“endişesinden geçemezsin hağa

perdelü göz hâzrete niçe bağa” I/2-179A/2

bil- Ø-e+me-

“arż iderler hâzrete hâllerini

bilemezler nola aḥvâllerini” II/2-126A/8

2.1.2. -alı

Sûret/Tarz- Tezlik/Acelecilik

doğ- Ø-alı // gel-Ø-

“doğalı ikrârıla gelmek neden

çoğmadın inkârıla ölmek neden” I/1-72B/6

2.1.3. -dIn

Bu zarf fiil eki araştırmacılar tarafından her zaman olumsuzluk ekiyle birlikte ele alınmıştır. -mAdIn, -mAtI(n)... gibi.²³ Ancak ekleşme düzeninde yandaş-yandaş karşıtlık ilişkisi göz önüne alındığında -mA ekinin olumluluk eki ile farklı bir ek kategorisini oluşturduğu görülmektedir.²⁴ Bu durum farklı fonksiyonları icra eden ekleşme dizisinde yandaş olarak birbirine ekli -mA ve DI(n) eklerini ayrı olarak ele almayı gerektirir.

Sûret/Tarz

²³ Korkmaz (1965, s. 259-269) makalesinde bu ek ile ilgili çeşitli araştırmacıların görüşlerini bir araya getirmiştir. İlk olarak 1898’de Thomsen ve Bang -matın/-metin’in -tın ve -tin ile yapılmış bir gerundium olduğunu ortaya atmış daha sonra Thomsen, Radloff, Bang ve Samoiloviç bu ekin -ma-tı+ın şeklinde olumsuz bir fiil tabanından -t ile yapılmış bir aksiyon ismi üzerine +n vasıta eki getirilerek genişletildiğini kabul etmişlerdir. Saadet Çağatay, Bang’ın görüşünü takip ederken Deny -ma ekinin mastar eki olduğunu ve -tı ekinin olumsuzluk anlamı veren bir ek olduğunu belirtir. Korkmaz ise bu şekli -ma olumsuzluk eki, -d- koruyucu, bağlayıcı bir ses, -ın zarf fiil eki diye çözümlenmiştir.

²⁴ Turan’ın (2018, s.104) on kategoriden oluşan ek sınıflamasında olumluluk/olumsuzluk ekini fiilin anlamı olan hareketin sonucunu olumlu/edimli ya da olumsuz/edimsiz kategorize eden üst işleve sahip bir ek olarak nitelendirmektedir.

dur-ma-dın // işid- Ø-

“diyelüm işidelim hîç durmadın

baçalum dōst yüzine göz ırmadın” I/2-220B/2

ır-ma-dın // baq- Ø-

“diyelüm işidelim hîç durmadın

baçalum dōst yüzine göz ırmadın” I/2-220B/2

Süre/Müddet- Sınırlandırma

ir-me-din // öl-Ø-

“cümle ‘ömri şunuñıla harc olur

irmedin sağınçına bir gün ölür” I/1-65B/5

toğ-ma-dın // öl-Ø-

“doğalı ikrārıla gelmek neden

toğmadın inkārıla ölmek neden” I/1-72B/6

2.1.4. -dUkça

Süre/Müddet- Sınırlandırma

eyd-Ø-e+bil-Ø-dükçe // eyd-Ø-

“eydebildükçe bu dil tekrārını

eydedursun durmadın ikrārını” II/1-19B/9

kıyna- Ø-dukça // kırı+Ø+Ø+dur- Ø-

“yohsa ‘ışk yalğuz bu halkı huşkı dutar

kaynadukça kırıdur taşdan beter” II/1-52A/5

2.1.5. -ende

Süre/Müddet- Sınırlandırma

işid-Ø-ende // dut-Ø-

“söz işidende degül dutandadır

tohm ekilende degül bitendedür” I/1-116B/10

ek-il-Ø-ende // bit-Ø-

“söz işidende degül dutandadır

tohm ekilende degül bitendedür” I/1-116B/10

2.1.6. -(y)I/U

Sûret/Tarz

ağla-Ø-yu // it-Ø-

“tevriti kıdı yire yırtıdı yağa

nâliş itdi ağlayu karşıu hağa” I/2-215B/1

gizlen- Ø- ü söyle- Ø-

“sözi boğar ya‘ni az eyler çoğı

az içinde gizlenü söyler çoğı” II/2- 135A/2

Sûret/Tarz- Devamlılık

ulaş- Ø-u+dur- Ø-

“dün ü gün hâzret durur seyrânları

pâdişâha ulaşudur cânları” I/1-29A/3

yi-Ø-yü+dur-Ø-

“ağzı dünyâ ni‘metin yiyüdura

dili dünyâ sözlerin diyüdura” I/1- 64B/9

Sûret/Tarz- İktidar

ilt-Ø-e+Ø-me-

“ne kadar güçlü olursa bir pınar

denize yol iltemez yire siner” I/1-28A/3

irde-Ø-yü+dur- Ø-

“didügin kendü duta evvel kadem

hâlini irdeyüdura dembedem” I/1-92A/1

Sûret/Tarz- Sebep

dile- Ø- yü // getir- Ø-

“barmağ anı bu kalemle götürür

can dileyü ‘aql öñine getirür” II/1-59A/3

di-Ø-yü // yay-ıl-Ø-

“şoldur ol kim bir kişi şâlih ola

yayıla şâlih diyü adı ile” II/2-174A/7

Sûret/Tarz- Sebep- Atıf

di-Ø-yü // kıl-Ø-

“her ki suçsuzam diyü da‘vî kıla

lâceram ol la‘nete lâyıķ ola” I/1-50B/8

di-Ø-yü sor-Ø-

“ben kimem sen kim diyü şordı aña

eytdiler sen pâdişâh biz kıl saña” II/2-223B/6

Sûret/Tarz- Tezlik/Acelelilik

eyd-Ø-i+vir-Ø-

“uşbu söz eydivirür diñleyene

diñleyüp söz ma‘nisin añlayana” I/1- 89B/8

bit-Ø-ür+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-i+vir-Ø-

“söz içinde artuğ eksik varısa

bitürivirsün anı kim yārısa” II/2-239A/6

2.1.7. -(y)IcAk

Süre/Müddet- Sebep-Sonuç İlişkisi

doğ-Ø-ıcağ // ol-Ø-

“ol doğıcağ putlar oldı ser nigün

cümle putlar serveri qaldı zebün” I/1-13A/1

gel-Ø-icek ol-Ø-

“ol gelicek oldı qatmi enbiyā

geldi hem anuñ nurından evliyā” I/1-21B/9

Süre/Müddet- Sınırlandırma

biş-Ø-icek // gel-Ø-

“aş bişicek üzre hōn sālār gelür

zīra hōnuñ tertibini ol bilür” G- I/2-146B/5

añla- Ø-yıcağ // tañla- Ø-

“anda varanlar nider añlayasın

añlayıcağ bu işi tañlayasın” I/2-163B/8

Süre/Müddet- Şart

añla- Ø-yıcağ // tañla-Ø-

“eydeyüm kim ne kıılır ‘aql añlağıl

añlayıcağ uşbu sözi tañlağıl” I/2-159A/7

ol-Ø-ıcağ // ol-Ø-

“kolda kuvvet olıcağ er cüst olur

olmasa kendü içinde süst olur” II/2-133A/7

2.1.8. -(y)Inca

Süre/Müddet- Sebep-Sonuç İlişkisi

gel-me-yince // in-dür-me-

“tā ki dörd yār gelmeyince bir yire

kimse baş indürmedi ol servere” I/1-17B/2

dart-ma-yınca // ol-ma-

“tā ġarīblik dartmayınca her biri

halk içinde olmaya dīn serveri” I/2-204A/5

Süre/Müddet- Sınırlandırma

aç-Ø-inca irgür-Ø-

“ger dilerse kim kıla hācet reva

göz açınca irgüre derde devā” I/1-112B/8

biş- Ø- ince // üş- Ø-

“çünkim ol ni‘met tamam kaynar bişer

ol bişince hās u ‘ām anda üşer” I/2-146B/4

Süre/Müddet- Şart

gör-me-yince // ol-Ø-

“görmeyince kimsene dōst mı olur

ķurbanıķun oğlına ķaķd mı ķılur” I/1-20A/5

sūr-me-yince yōri-me-

“zīra ĥayvān sūrilir ağaķıla

sūrmeyince yōrimez dođru yola” I/1-131B/4

2.1.9. -ken

Kıyaslama

āzād+Ø+Ø+i-Ø-ken ol-Ø-

“fārig u āzādiken olduķ esīr

gör ki ne ķıldı bize ol bī naẓīr” I/1-60B/7

ķuru+Ø+Ø+yi-Ø-ken // ol-Ø-

“her neye kim ol emir yoldaķ olur

ķol nefesde ķuruyiken yaķ olur” I/2-190A/10

Süre/Müddet- Sınırlandırma

yōri-Ø-r+Ø+Ø+Ø-Ø-ken // ķurtıl-Ø-

“ĥalvet issi ol durur kim dūnyeden

ķurtıla diri yōrirken bu beden” I/2-151B/11

diņle-Ø-r+Ø+Ø+Ø-Ø-ken // güd-Ø-

“sōzi diņlerken gözi ma‘ni güder

gōņli ol ma‘niyile tōlmıķ gider” I/2-156A/8

2.1.10. -mAkdAn

Sûret/Tarz- Sebep

di-Ø- mekden // ol-Ø-

“ol demekden çün bu deñlü mülk olur

olmasa bu mülk nesi eksilür” I/1-7A/7

bak-Ø-mağdan // dur-Ø-

“halka bakmağdan dilek hâlîkdurur

mağşudı oldur aña ‘âşîkdurur” II/1-93B/ 8

2.1.11. –(I)p

Amaç

di- Ø-p // kal- Ø-

“kaldı gönüm ol işikde sohbete

ya‘ni bir gün tuş olam dip raħmete” I/2-224B/1

di- Ø- p // eyle- Ø-

“cümlesin cem‘ eyledi bir tã‘ata

tuş ola dip bir mübârek sã‘ata” II/2-129A/1

Sûret/Tarz

bak-Ø-ıp // it-me-

“oldur kim bu kitâba nazâr ı rızâ ve

girişme i şafâ birle bakıp ‘ayb itmeyeler” I/I-3A/2

şûret eyle-Ø-p // kon-dur-Ø-

“illa ol hükmi ilâhî indirür

şûret eylep kâğıt üzre kondurur” II/2-131A/9

Sûret/Tarz- Devamlılık

bağla-Ø-p+dur-Ø-

“cümle el bağlapdurupdur t̤ā‘ata

muntazırdur bir mübārek s̤ā‘ata” II/2-123A/11

Sûret/Tarz- Sebep

di-Ø-p // id-Ø-

“ne ölüm endişesin yir ol kişi

ne günah dip terk ider mekrūh işi” I/1-65A/2

ağla-Ø-p // usan-Ø-

“hālın ağlap da‘vasından uşana

uşanuban haq yolında döşene” I/1-66B/2

Sûret/Tarz- Sebep- Atıf

di-Ø-p söyle-Ø-

“kimse anı niçe taqrîr eyleye

tende cānı niçedür dip söyleye” II/1-10A/11

“tañrı sözüm dutmadı dip ilenür

gönli inkār eşiginde dolanur” II/2-167B/9

Süre/Müddet-Sınırlandırma

işle- Ø-p // sın- Ø-

“şan‘at işlep ne sınır ne çöngelür

niçe işlendükçe kesb artuq gelür” II/2-199A/10

2.1.12. -(y)Up

Amaç

di- Ø-yüp // güy- Ø-

“yine güydüm bu söze çok rûzigâr

yirine gelsün diyüp kavı u karar” I/2-275B/1

di- Ø-yüp // dut- Ø-

“geh dutarvan yir gibi şabr u karar

tâ yüzüm basa diyüp ol doğru yâr” I/2-282A/5

Sûret/Tarz

yirt-Ø-up geç-Ø-

“yalnuzın kuvvet kanı kim yol açar

bu kamu perdeler yırtup geç” I/1-28B/8

şabr eyle-Ø-yüp katla-n-Ø-

“ol gice şabr eyleyüp katlandılar

irte oldu durdılar atlandılar” I/1-80B/7

Sûret/Tarz- Sebep

iste-Ø-yüp // bul-Ø-

“isteyüp kimse anı niçe bula

yâ rızası nedür anu kim bile” I/1-11B/5

öl-dür-Ø-üp // eyle-Ø-

“ol biri ‘ömmerdi kim dâd eyledi

kendi oğlın öldürüp ad eyledi” I/1-14A/4

Sûret/Tarz- Sebep- Atıf

di-Ø-yüp // kıl-Ø-

“işid iy sağvan diyüp da‘vî kılan

olmasun kim ola bu da‘vî yalan” I/2-152B/4

di-Ø-yüp // eyle-Ø-

“hâk anı sevdi anın var eyledi

pes habîbüm diyüp ikrâr eyledi” II/1-85A/9

Sûret/Tarz- Şart

gel-Ø-üp bit-Ø-

“ol zamāndan tâ kıyāmet günine

bir durur her kim gelüp bitdi dine” I/1-18B/3

birik-Ø-üp kıl-Ø-

“illa emr oldur biriküp kıllar

birliğ ile hâk rızāsın bulalar” I/1-24B/4

Süre/Müddet-Sınırlandırma

var- Ø-up // bat- Ø-

“ol ‘aşāsın mūsî kim atmışdı

o varup bir mermere batmışdı” II/1-9B/11

gör- Ø- üp sın-ma-

“ürkmeye hîç nesneden kaypınmaya

muhkem ola yoğı görüp sınmaya” II/2-137A/5

2.1.13. -(y)UbAn(In)

Amaç

al- Ø-uban // gir- Ø-

“ol otuz yigit anı ucdan uca

aluban her birisi girdi güce” I/1-34B/1

di- Ø-yüben kert-il- Ø-

“bir çatı yine tamardur dartılup

kan revân olsun diyüben kertilüp” I/2-250A/11

Sûret/Tarz

diñle-Ø-yüben ara-Ø-

“diñleyüben araya kendü yolın

yolın arap anılaya kendü halın” I/1-66B/1

gel-Ø-übenin // tağıl-Ø-

“kim bu halk cümle bir evden geldiler

gelübenin dünyâda tağıldılar” I/1-28B/1

Sûret/Tarz- Sebep

buña-l-Ø-uban // ol-Ø-

“tap buñaldum birez od virgil baña

buñaluban muhtaç oldum ben saña” I/1-31B/6

işle-Ø-yüben // kal-ma-

“ol kişinün işi fâsid olmaya

işleyüben sonra mahrûm kalmaya” I/2-144B/1

Sûret/Tarz- Şart

bul- Ø-uban kon- Ø-

“çünkü irdi menzile nitmek gerek

bir kolay yir buluban kınmak gerek” I/2-164A/9

yap-ış-Ø-uban // yan- Ø-

“yapışuban ol ipe yanmak gerek

imdi bu gâfletten uyanmak gerek” I/2-247B/4

Süre/Müddet-Sınırlandırma

gel- Ø-üben // şaş- Ø-

“çünkü şaldı bizi uşbu dünyaya

bunda gelüben şaşduk güşşaya” I/1-60B/8

var- Ø-uban // dile- Ø-

“ay varuban muştılamak diledi

vardı ‘âlem halkına muştıladı” II/1-84A/9

2.1.14. -sA

Süre/Müddet-Sınırlandırma

şın-Ø-sa gir-Ø-

“nefs şınukşa sığınur ten taşına

bu ‘akıl şınsa girer cân bağına” I/1-55B/9

öl-Ø-se ol-Ø-

“ten kozun gök kabıdur nefis katı kap

kaçan ölse olısar bunlar harâb” I/2-136A/9

Şart- İhtimâl

ulaş-Ø-u+bil-Ø-ir+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-se(η) // ulaş-dur-Ø-

“ulaşubilirsen toğru yara

yār seni ulaşdura ululara” I/1-28B/10

vir-Ø-di+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-se // dut-Ø-

“virdise ger göz kulaķ tağrı sağa

bir sa‘at dut göz kulaķ bendin yana” I/1-47B/9

şart-İmkân

gör-Ø-dü+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-sem // eyle-Ø-

“imdi ben kendü sözüm söyleyeyüm

yolda ne gördümse řerħ eyleyeyüm” I/2-273A/4

ol-Ø-sa // ol-Ø-

“ol sekizden kimde kim olsa biri

ķanda varsa şadr olur anuğ yiri” II/1-11B/7

şart-İstidat

gör-Ø-ür+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-se okı-Ø-

“ķanda bakşa görür anda ma‘ni var

ne görürse okır anda ma‘niler ” II/1-53A/10

gel- Ø-ür+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-se // gör-Ø-

“‘aķluđ anda bir ķiřisi vardurur

eyü yavuz kim gelürse ol görür” II/1-65A/1

şart- Kesinlik

ol- Ø-ur+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-sa // ilt-Ø-

“ne ķadar güçlü olursa bir pığar

denize yol iltemez yire siğer” I/1-28A/3

iç-Ø-er+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-se // rahmet+Ø+Ø+dur-Ø-

“toptolu ol bātıya şerbet durur

kim içerse cānına rahmet durur” I/1-46A/9

Şart- Kıyaslama

var+Ø+Ø+ı-Ø-sa // var+Ø+Ø+Ø-Ø-

“dünyede gök varısa sende gönül

sen dağı ol gök gibi şöyle giñ ol” I/1-52A/2

‘izzet+Ø+de+y-Ø-se // ol-Ø-

“kim emirden ayrılırsa anı gör

niçe ‘izzetdeyse ol dem oldı hōr” I/2-189A/10

Şart- Sebep-Sonuç İlişkisi

buyur-Ø-dı+Ø+Ø+Ø+ı-Ø-sa // iş+le-Ø-

“hāk nice buyurdısa ol işledi

anuçıcun demüri mum eyledi” I/1-20B/4

gel-Ø-di+Ø+Ø+Ø+i-Ø-se kıl- Ø-

“her kim ol hāk ‘ışkına virdi gönül

ne ki hākdan geldise kıldı kabūl” I/2-192B/9

Şart- Sözleşme

id-Ø-er+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-se // eyle-Ø-

“kim aña eylük iderse ol yene

eylük eyler hem añun eylügine” I/1-88A/7

id-Ø-er+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-se(η) // vir-Ø-

“ben dahı bir müşkilüm var şorayım

hal idersen şükrâne cān vireyüm” I/1-117A/7

Şart- Sûret/Tarz

yarat-Ø-dı+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-sa // eyle-Ø-

“her ne kim yaratdısa cüft eyledi

her birin bir maşşudı kıft eyledi” I/1-38B/11

bağ-Ø-ar+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-sa(η) anla-Ø-

“daş yanuñ toprak dutupdur kaplayı

ten durur toprak baķarsañ anlayı” I/2-138A/5

Şart- Tavsiye/İkâz

birlik+Ø+Ø id- Ø-er+ Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-se(η) // ol- Ø-

“sen dahı birlik idersen yārıla

şād olasın ‘ākıbet dīdārıla” I/1-25B/6

ögin-Ø-ür+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-se // ögin-Ø-

“dünyā sevmek gelmeye hīç ögine

öginürse hāzret içün ögine” II/1- 107A/ 1

Şart- Tercih

gel-Ø-se // dile-Ø-

“şādi gelse ol yüzi görmek diler

şādisin anuñıla sürmek diler” I/1-58B/2

sev-Ø-di+Ø+Ø+Ø+y-Ø-se // var-Ø-

“iş bilindi er gerek kim yol vara

hağ kimi sevdiiyse yolu ol vara” I/2-185A/1

2.1.15. -yınca

Pek çok araştırmacı -(y)İncAk şekli hakkında bilgi verirken -(y)İcAk şekliyle olan ilişkisine değinmiştir. Çağatay (2008, s. 374), “bu aynı -icek şekli olup -n-, -ince'ye Analogie ile girmiş pronominal -n- olsa gerektir, son sesteki -k tekit eki olabilir.” açıklamasını yapmıştır. (Yüce, 1999, s. 60); (Bayraktar, 2004, s. 188)

Garîb-nâme metninde bu şekil ünlü ile biten kelime sonlarına gelmektedir. Bu sebeple bu şeklin sadece destek ünsüzü ile olan kullanımıyla karşılaşmaktayız.

Süre/Müddet- Sınırlandırma

oķı-Ø-yınca bil-in-Ø-

“bu sözün ĩur'anda vardır âyeti

oķıyınca biline söz ģâyeti” II/1-57B/7

Süre/Müddet- Şart

dut-ma-yınca // dut-Ø-

“lenger anı dutmayınca kim dutar

ģuci aña kimsenün ģanda yiter” G- II/1-71B/9

oķı-Ø-yınca // ol-Ø-

“bunda ģikmet neydüğün ģâyetin

ma'lûm olur oķıyınca âyetin” G- II/2-235A/5

Üst ve alt şekillerin icra ettiğı işlevlerle birlikte ele alındığı bu bölümde elde ettiğimiz verileri, şekillerin işlevleri karşılama durumlarını ve ilişkilerini şu şekilde tablo haline getirebiliriz:

	Amaç	Kıyaslama	Sûret/Tarz	Süre/Müddet	Şart
-(y)A			✓		
-alı			✓		
-dIn			✓	✓	
-dUkçA				✓	
-ende				✓	
-(y)I/U			✓		
-(y)IcAk				✓	
-(y)IncA				✓	
-ymcak				✓	
-ken		✓		✓	
-mAkdAn			✓		
-(I)p	✓		✓	✓	
-(y)Up	✓		✓	✓	
-(y)UbAn(In)	✓		✓	✓	
-Sa				✓	✓

Şekil 2: Garîb-nâme' de Üst İşlevlere Ait Şekiller Tablosu

2.2. Zarf Fiil Şekillerinde Tabakalaşma

Bir metinde farklı zamanlara, mekanlara ait dil özelliklerinin eş zamanlı olarak bir araya geldiğini görebiliriz. Garîb-nâme eserinde de bazı ağız tabakalarının yerel farklarını gösteren unsurlar vardır. Tabakalaşmalar $-(i)p$, $-(y)Up$ ve $-(y)U$ şekillerinde görülmektedir.

Doğu Türkçesine ait olan $-(i)p$ şekli Garîb-nâme'de $-Up$ esaslı $-(y)Up$ şekliyle birlikte aynı tabaka içinde yer almaktadır.²⁵ Örnekleri şu şekilde sıralayabiliriz:

“cümle bil bağlapdurupdur tã‘ata

²⁵ Gabain (1988, s. 84), “-Ip/-Up” esaslı zarf fiil ekinin açıklamasını yaparken bu ekin Eski Türkçede “-p” şeklinde olduğunu, Uygurcanın n ağızında dar ünlülerin genişlemesi ile bu ekin destek ünlüsünün de genişlemiş olduğunu ve ekin ünlü ile biten kelimelere “-p” şeklinde geldiğini belirtir. Ergin (1972, s. 340-341) de benzer bir biçimde “-Ip/-Up” ekinin aslının Eski Türkçede “-p” şeklinde olduğunu, Batı Türkçesinde bu ekin iki sesli ve “-p” tesiriyle ekin vokalinin daima yuvarlaklaşmış olduğunu ifade eder.

yarlığa **dip** yalvarışur hâzrete” II/2-125B/11

“yine güydüm bu söze çok rûzigâr

yirine gelsün **diyüp** kavı u karar” I/2-275B/1

“oldur kim bu kitâba nazar ı rıza ve

girişme i şafâ birle **baıp** ‘ayb itmeyeler” I/I-3A/2

“ süklün**üp** bişmiş kıuzı söz virdi hem

eytdi benden yime zehr âlûdeyem” I/1-12B/10

“ba‘zı ad eyler aña felkü'l bürûc

ahterân andan **toğup** kıldı hürûc” II/1-80A/3

Garîb-nâme eserinde -(y)Up ve -(y)UbAn(In) şekillerinin de bir arada kullanıldığı görülmektedir.²⁶ Bu şekillerin farklı diyalektler tarafından oluşmuş, yazı dilinde bir araya gelmiş tabakalar olduğu düşünülebilir. Ancak Eski Anadolu Türkçesi tek bir tabakadan oluşmamaktadır. İçerisinde farklı ağızları barındırmaktadır. Muhtemelen -yubanın/-yübenin ve -yup/-yüp şekilleri Oğuz’un içinde yer alan farklı ağızları temsil etmekte ve iç ödünçleme örneği oluşturmaktadır. Örnekleri sıralayabiliriz:

“kim bu halk cümle bir evden geldiler

gel**übenin** dünyâda taşıldılar” I/1-28B/1

“bir katı yine tamardur dartılup

kan revân olsun **diyüben** kertilüp” I/2-250A/11

“kamusınun üstine ol hak çalap

dostlarım gele **diyüp** kıldı hitâb” I/2-202B/1

²⁶ Korkmaz (1995), -Up ekinin genişlemiş şeklinin de -UbAn, -UbAnIn şeklinde kullanıldığını belirtir.

Bir diğ er tabakalaşma -(y)U zarf fiil ekinde g r lmektedir. Genel olarak tasvir ek fiilli şekillerde kullanılan -(y)U zarf fiil ekinin, metin i erisinde tasvirsiz şekillerle kullanılması bu durumu ortaya  ıkarmaktadır:

ağla- -yu // it- -

“tevrity  odı yire yırttı ya a

n liş itdi ağlayu  arşu  a a” I/2-215B/1

a la- -yu ba - -

“g rdi bir gevde yatur heybet ulu

a layu ba dı i i  ikmet  olu” I/2-260B/5

dile-  -y  // get r-- -

“barmağ anı bu  alemle g t r r

can diley  ‘a l   ine get r r” II/1-59A/3

G n m z T rk esinde tasvir ek fiilli oluşumlarda  nl  zarf fiil şekillerinin kullanıldığı g r lmektedir. Ancak Gar b-n me metninde bu oluşumlarda  ns z zarf fiil şekline rastlamaktayız:

“c mle bil bağlap durupdur    ata

yarlığa dip yalvarışur   zrete” II/2-125B/11

2.3. Kelime-Kelime İlişkisinde Zarf Fiil şekilleri

Kelimeler m stakil olarak barındırdıkları anlamları m nferit olarak algılamayı kolaylaştıran telaffuz aralığıyla  ncelik-sonralık ilişkisi i erisinde sıralanırlar. Bu ilişkide zarf fiiller, fiil fiil tamlamalarında yardımcı unsura(tamlayan) gelerek asıl unsur(tamlanan) olan fiili niteleme g revinde kullanılmaktadır.

Kelime- kelime ilişkisinde zarf fiil şekillerinin (-ken eki hari ) eklendiği kelime ile kalınlık-incelik uyumu i erisinde olduğu g r lmektedir. Ayrıca zarf fiilin destek  ns z  alan ve almayan kullanım şekilleri de mevcuttur.  nl  ile biten kelime sonlarına  nl  ile

başlayan bir zarf fiil eki getirildiğinde, ünsüz ile biten kelime sonlarında ise olumsuzluk ekinin telaffuz edildiği durumlarda destek ünsüzü kullanımıyla karşılaşırız. Örnekleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Ünlü ile Biten Kelimelerde

añla- Ø-yıcağ // Fiil-Ø-

“eydeyüm kim ne kılar ‘aql añlağıl

añlayıcağ uşbu sözi tañlağıl” I/2-159A/7

dile- Ø- yü // Fiil- Ø-

“barmağ anı bu kalemle götürür

can dileyü ‘aql öñine götürür” II/1-53A/3

diñle-Ø-yüben Fiil-Ø-

“diñleyüben araya kendü yolın

yolın arap añlaya kendü ħalın” I/1-66B/1

oқы-Ø-yıncağ // Fiil-Ø-

“bunda ħikmet neydüginüñ ġāyetin

ma‘lūm olur oқыıncağ āyetin” II/2-235A/5

Ünsüz ile Biten Kelimelerde

gör-me-yince // Fiil-ma-

“görmeyince kimsene dōst olmadı

nemrud adın şöyle bostān bulmadı” I/1-20A/8

dut-ma-yıncağ // Fiil-Ø-

“lenger anı dutmayıncağ kim dutar

güci aña kimsenüñ kanda yiter” II/1-71B/9

uy-ma-yınca // Fiil-Ø-

“tā gönüller uymayınca bir yire

rahmetine tañrınuñ kanda ire” I/1-24B/2

aç-ma-yınca // Fiil-me-

“açmayınca kullığa boy virmedi

allaha kılvan diyü oy virmedi” II/2-223B/11

2.4. Tasvir Ek Fiilli Ekleşmelerde Zarf Fiil Şekilleri

Tasvir ek fiilli ekleşmelerde yaygın olarak zarf fiil ekinin varlığından söz edilir. Ancak bu eki zarf fiil eki olarak değerlendirmeyen yaklaşımlar da bulunmaktadır.

Kuş (2018, s. 102), Tarihî Türk Lehçelerinde Tasvir Fiilleri adlı doktora tezinde tasvir fiilinden önce yer alan morfemin mahiyeti konusunda derlemelere yer vererek dildeki morfofonetik süreçlerin göz ardı edilmesinin bir sonucu olarak tasvir ek fiilli ekleşmelerde bulunan zarf fiil ekini Ediskun’un, istek eki; Bilgegil’in, tezlik fiilindekiler için ses; tezlik dışındaki fiillerdekini istek eki; Gencan’ın ünlü, Demirbilek’in ve İlhan’ın bağlantı ünlüsü; Başdaş’ın ara ek ve Delice’nin öncül ek olarak benimsediklerini dile getirir.

Daha önceki açıklamalarımızda *yapıverdiniz* örneğini ekleşme düzenini esas alarak çözümlemiş ve “+ver-” tasvir ek fiilinin, ismi fiil sınıfına sokan bir ek olduğunu belirtmiştik. Tasvir ek fiilinden önceki ekin zarf fiil eki olup olmaması noktasında da bu düzen takip edildiğinde “-ı+” ekinin de eklendiği fiilin anlamını koruyarak isim gibi telaffuz edilebilen ve aktarabilen şekle soktuğunu görür, bu sebeple onun fiilimsi kategorisine bağlı zarf fiil eki olduğunu anlarız.

Garîb-nâme eserinde zarf fiil eklerinin asıl unsur olan fiile düzenli olarak tasvir ek fiille birlikte geldikleri örnekler çoğunluktadır. Az da olsa fiil fiil tamlamalarında bitimli olan ana unsurda bulunmayan yardımcı unsurda yer alan fiil+zarf fiil+tasvir eki düzenine de rastlanmaktadır.

Fiil+zarf fiil+tasvir ek fiil ekleşmesinde kelime–kelime ilişkisinden değil kelime–ek ilişkisinden söz edebiliriz. Bu bakımdan ekleşmenin başında bulunan unsur (yani kelime) asıl unsur ve buna eklenen diğer unsurlar da yardımcı unsur durumundadır.

Tasvir ek fiilli ekleşmelerde -(y)A, -(y)I,-(y)U ve bir örnekte de olsa -p esaslı zarf fiil şekilleriyle karşılaşırız. Metinde Doğu Türkçesi tabakasına ait -p esaslı zarf fiil şeklinin tasvir ek fiiliyle kullanıldığı görülmektedir. Örnek şu şekildedir: “cümle bil bağlapdurupdur tã‘ata/yarlığa dip yalvarışur hâzrete” II/2-125B/11 Metin okuyucuları bu örneği transkripsiyonda “bağlap durupdur” şeklinde ayrı telaffuz ediliyormuş gibi ele alsa da tasvir ek fiille birlikte ünsüz zarf fiil eki kullanılmasına rağmen bu örnekte telaffuz aralığı yoktur ve bitişik yazılmalıdır.

-(y)A, -(y)I ve -(y)U şekilleriyle kurulan tasvir ek fiilli ekleşmelerde ünlü ile biten tek ve çok heceli kelime sonlarına ünlü bir sesin gelememesi, ses hece dengesinin sağlanması sebebiyle zarf fiil ekinden önce destek ünsüzü getirilmektedir. Ünsüz ile biten tek ve çok heceli kelime sonlarına yalnızca bir sestene meydana gelen zarf fiil eki gelmiş ve anlam köküne boğumlanma aralığı ile eklenmiştir. -(y)U ve -(y)e zarf fiil eklerinin ünlü ve ünsüz kelime sonlarına gelen şekilleri bulunurken -a zarf fiil eki yalnızca ünsüz ile biten tek heceli kelimelere, -ı zarf fiil eki ünsüz ile biten kelimelere ve -(y)i zarf fiil eki ünlü ile biten kelimelere gelmektedir. Örnekleri şu şekilde sınıflandırabiliriz:

Ünlü veya Ünsüz ile Biten Tek Heceli Kelimelerde

-(y)A

gid- Ø-e+gör- Ø-

“iy ‘aşık sen ‘ışık yolınca gidegör

‘ışık yolında cânunı terk idegör” I/1-41A/6

yi- Ø-ye+dur- Ø-

“yirde gökde ne ki maḥlūk var diri

ḥaḫ ḥonında yiyedurur her biri” I/2-156B/9

art-Ø-a+dur- Ø-

“kim al l ola sa a bu ‘ı   u dem

devlet n artadura her dembedem” I/1-96B/7

-(y)I

bul- -ı+g r- 

“iy ‘a ı  sen kend  nefs n yatl  g r

 a   alabu  ra metini bulıg r” I/1-57B/8

bil-  -i+ -me-

“  nki d  d m ol g r hlar  ine

 a ı ned r bilimed m  ine” II/2-146A/2

-(y)U

bil-  - + -me-

“ amusıyla   nki bundan gidevuz

    bil mez z ki anda nidev z” I/1-61B/4

di- -y + -me-

“  y zi c mle f s sdur  ubben n

diy mezem dil ile  er in anu ” II/1-7B/4

 nl  veya  ns z ile Biten  ok Heceli Kelimelerde

-(y)I

egle-  -yi+ -me-

“ a  u  a  anu  yol n b geyimez

yazı v  yaban anı egleyimez” I/1-28A/11

ba ar- -ı+ -ma-

“ger biri eksük ola ol altıdan

başarımaz nesne yüz biñ cehd iden” I/2-190A/1

-(y)U

ulaş-Ø-u+bil-Ø-

“ulaşubilirsenñ toğru yara

yār seni ulaşdura ululara” I/1-28B/10

añla-Ø-yu-Ø-ma-

“uşbu söz hālünñ añlayasın

añlayumazsañ aħır tañlayasın” I/1-62B/10

gör-(ü)n-Ø-ü+gel-Ø-

“toğdı ‘âlem ol sa‘at ismi bile

görnügeldi sözlere cismi bile” I/1-67B/3

3. Zarf Fiil Ekleşmelerinde Yer Ödünçlemeleri

Turan (2011, s. 913) tarafından ilk kez “Türk Dilinin Söz Diziminde Yer Ödünçlemesi” bildirisinde dile getirilen yer ödünçlemesi terimi, morfolojik ve morfofonetik yer ödünçlemeleri olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir. Turan’a göre morfofonetik yer ödünçlemesi, temelinde açıklık uyumu bulunan fonetik olaylar sebebiyle düzenli olarak meydana gelen bir yer ödünçlemesi türüdür. Bu bölümde morfofonetik yer ödünçlemeleri incelenecektir.

Garîb-nâme’de morfofonetik sebeplere bağlı yer ödünçlemesi -sA şeklinde görülmektedir. Bu ödünçlemenin sebebi açıklık uyumu, bu duruma zemin hazırlayan ise şekil bulaşmasıdır. Şekil bulaşması sonucu zarf fiil ekinin yaygın olarak istek sıfat fiil

işlevinde olan -sA ekiyle birlikte bulunan şahıs ekini alması söz konusudur. Bazı araştırmacıların zarf fiil ekinin bitimlilik oluşturduğunu ifade etmesi bu sebeptir.²⁷

-sA şekline ait yer ödünçlemesi örneklerinde açıklık uyumuna bağlı olarak açıklığı fazla olan seslerin öne alınması ile gerçekleşen bir göçüşme olayının olduğunu, ses hece dengesi gereği iki ünlü sesin arka arkaya boğumlandığı durumlarda araya konson bir sesin girdiğini görürüz.

Öncelikle yer ödünçlemesine zemin oluşturan şekil bulaşması yaşayan zarf fiil örnekleri daha sonra ise morfofonetik sebeplere bağlı yer ödünçlemesi geçirmiş örnekleri ele alacağız.

Garîb-nâme'de şekil bulaşması görülen zarf fiillerinin tamamı şart işlevindedir:

yap -Ø-ar+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-sa(η) yık-ıl-Ø-

“dünyede her ne yaparsan yıkıla

âhiretcün yapduğun bâkî kıla” I/1-39A/8

‘akıl+Ø+Ø+ı-Ø-sa(η) anla-Ø-

“akılısan anlağıl ne eydürem

aç kılağı bir işid gör ne direm” I/1-45B/5

gel-me-z+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-se(η) // id-Ø-

“yohsa gelmezsen seni terk iderem

²⁷ Bu konuda Tek'in açıklamaları önemlidir: “Eve geç gitsem annem üzülür.” ile “Eve bugün geç gitsem.” örneklerini ekleşme bilgisi bakımından incelediğimizde,

(git-Ø-se(m) ... üz-ül-Ø-ür+Ø+Ø) ve (git-Ø-se+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-Ø+m+Ø) çözümlemeleri zarf fiile ait şeklin sıfat fiil ekine ait şekilce bulaşmasını izah eder niteliktedir. -sA zarf fiil ekinin bitimliliği sağladığını düşünen anlayışların temel çıkış noktası da bu durumla ilgilidir. Bu bulaşmaları diğer şahıs eklerinde de görmekteyiz. “Dışarı çıksak geç kalır mıyız?” ve “Gidersem geri gelmem.” bu türden örneklerdir.” (2018, s. 83)

bile gelmez yoldaşı ben niderem” I/2-274B/6

ol-ma-z+Ø+Ø+Ø+1-Ø-sa(η) // öl-Ø-

“kamu kullar saña muhtâc olısar

kimde sen olmazısañ aç ölıser” II/1-63B/2

Garîb-nâme'de morfofonetik yer ödünçlemeleri temelde şart işlevine bağlı ihtimâl, imkân, istidat, kesinlik, sebep-sonuç ilişkisi ve tavsiye\ikâz alt işlevlerinde görülmektedir:

-sA

Şart-İhtimâl

ur-Ø-ur+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-sa(lar) // kes-me-

“ger ururlarsa kılıcla kesmeye

katı yaydan ok dokınsa geçmeye” II/2-138A/6

bil-me-dü+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-se(η) // eyd-Ø-

“ bilmedünse yine eydem adını

kim bilesin sen bu sözün dadını” II/2-174B/6

añla-ma-du+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-sa(η) // eyd-Ø-

“añladı dirlik nedür öñden şonça

añlamaduñsa yine eydem saña” II/2-229A/5

Şart-İmkân

gör-Ø-dü+Ø+Ø+Ø+i-Ø-se(η) // bil-Ø-

“sevdüğün söyletdürür ‘ışk kıomadın

gördünñise höd bilesin dimedin” I/1-58B/11

al-Ø-du+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-sa(η) göster-Ø-

“sen şatun aldun**sa** göster nakdünj

hağ virürse şükre şarf it vaqtünj” I/2-252B/11

gör-Ø-dü+Ø+Ø+Ø+i-Ø-se(η) // di-Ø-

“sen dahı bu hikmete irdünjise

hağ digil bencileyin gördün**jise**” I/2-265B/1

gör-Ø-dü+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-se(m) // eyle-Ø-

“imdi ben kendü sözüm söyleyeyüm

yolda ne gördüm**mse** şerh eyleyeyüm” I/2-273A/4

bil-Ø-di+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-se(ler) bil-Ø-

“hağkı niçe bildil**erse** bildiler

hem ‘ibâdet niçe olsa kıldılar” II/2-122B/3

Şart-İstidat

di-Ø-r+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-se(ler) geç-Ø-

“emr ü nehy ü hayr u şer bunlar seçer

halğ içinde ne ki dir**lense** geçer” I/2-223A/7

di-Ø-di+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-se(ler) gel-Ø-

“eytdiler anı bu halğa oldı rāst

her ne söz kim didil**erse** geldi rāst” II/1-96A/8

Şart-Kesinlik

bağ-Ø-du+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-sa(m) gör-Ø-

“pes bu kez devlet irişdi şeksüzin

kañçaru bağdum**sa** gördüm dōst yüzün” I/2-226B/7

güy-Ø-dü+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-se(m) // ol-ma-

“niçe kim güydümse hâşıl olmadı

dünyâyı kop benümile gelmedi” I/2-277B/8

bağ-Ø-du+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-sa(m) gör-Ø-

“çünkü ben ol mülke vardum bensüzin”

kañcaru bağdumsa gördüm dōst yüzün” I/2-281B/3

gör-Ø-di+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-se(ler) ol-Ø-

“ya‘ni gönle gizlü işler geldi tuş

her niçe kim gördilerse oldı tuş” II/1-95A/11

Şart-Sebep Sonuç İlişkisi

gir-Ø-dü+Ø+Ø+Ø+i-Ø-se(η) // gör-Ø-

“sen dağı bitdünjise ol birlige

bî riya girdünjise ol dirlige

hağ didārın göresin anda bile

inşaallah kim çalap ruzî kıla” I/1-22A/11-22B/1

bil-Ø-dü+Ø+Ø+Ø+i-Ø-se(η) bil-Ø-

“sen seni bildünjise bildün hağı

‘ilmiñ aşlı sendedür cehd it oğı” I/1-53A/4

bil-Ø-dü+Ø+Ø+Ø+Ø-Ø-se(η) bil-Ø-

“şunı bildünjse bilürsin hālünj

ger bilümezseñ işit aḥvālünj” I/1-125B/3

Şart-Tavsiye\İkâz

bil-Ø-dü+Ø+Ø+Ø+i-Ø-se(η) // eyle-me-

“iy ‘āşık sen bu işi bildüñise

ol gönüller maqşudın bulduñısa

ikilik eyleme hîç kimseyile

hōş dirilgil yoḥsulıla bay ile” I/1-38A/11-38B/1

SONUÇ

Bu çalışmada elde dilen sonuçlar şu şekilde ifade edilebilir:

1. Dört noktayı (zarf fiilin eklendiği fiilin anlamı, çatı ekinin işleve etkisi, fiil-fiil tamlama ilişkisi ve cümlenin diğer unsurlarının zarf fiilin eklendiği fiille ilişkisi) esas alarak yaptığımız işlev incelemesinde yirmi dört tane işlev tespit edilmiştir. Bu işlevlerin beşi üst işlev, on dokuzu alt işlevdir.

2. Üst işlevleri alt işlevlerine göre değerlendirdiğimizde en fazla alt işleve sahip olandan en az alt işleve sahip olana doğru sıralama şu şekilde yapılabilir: şart, sûret/tarz, süre/müddet. Şart işlevi en fazla alt işleve sahip de olsa kullanım sıklığı açısından sûret/tarz işlevinden sonra gelmektedir.

Sûret/tarz işlevinin kullanım sıklığının fazla olmasında nasihatlerin okuyucuya hikâye edici bir tarzda verilmek istenmesinin etkili olduğu söylenebilir. Bu işlev; devamlılık, iktidâr, sebep, sebep-atıf, şart, tezlik/acelecilik alt işlevleriyle eserin bütününe yayılmıştır.

Sûret/tarz işlevinden sonra kullanım sıklığı fazla olan işlev, şart işlevidir. Şart işlevinin ihtimâl, imkân, istidat, kesinlik, kıyaslama, sebep-sonuç ilişkisi, sözleşme, sûret/tarz, tavsiye/ikâz ve tercih olmak üzere on (10) tane alt işlevi bulunmaktadır. Şart kavramı, alt işlevlerindeki bu çeşitlilik ile etki alanını genişletmiştir. Cümlenin diğer unsurlarının da devreye girmesiyle şartın gerçekleşmesi noktasında farklı tutumların ve durumların ortaya çıktığı görülmektedir. Meselâ şartı gerçekleştirmek için gerekli olan imkâna ve şartı yerine getirebilecek kabiliyete sahip olunması gerektiğinde, şartın gerçekleşip gerçekleşmemesinin bir ihtimâl dâhilinde olduğu zamanlarda, dini yargıların netlik içinde sunulduğu zamanlarda şartın alt işlevlerinde çeşitlilikle karşılaşırız.

3. Amaç ve kıyaslama işlevleri alt işleve sahip olmayan işlevlerdir. Bunun sebebi amaç ve kıyaslama işlevlerinin diğer üç işlevin aksine daha az kullanılması, etki alanlarının oldukça az olmasıdır.

4. Garîb-nâme’de zarf fiil işlevine sahip on beş adet şekil tespit edilmiştir. Bunlar; -(y)A, -alı, -dIn, -dUkçA, -ende, -(y)I/U, -(y)IcAk, -(y)IncA, -ken, -mAkdAn, -(I)p, -(y)Up, -(y)UbAn(In) -sA ve -yıncak şekilleridir.

5. Eserde bir şeklin birden fazla işlevde kullanıldığı görülmektedir: -sA şekli süre/müddet-sınırlandırma, şart-ihimâl, şart-imeân, şart-istidat, şart-kesinlik, şart-kıyaslama, şart-sebep sonuç ilişkisi, şart-sözleşme, şart-sûret/tarz, şart-tavsiye/ikâz ve şart-tercih olmak üzere on bir, -(y)I/U şekli sûret/tarz, sûret/tarz-devamlılık, sâret/tarz-iktidâr, sûret/tarz-sebep, sûret/tarz-sebep-atıf ve sûret/tarz-acelecilik olmak üzere altı, -(I)p şekli amaç, sûret/tarz, sûret/tarz-devamlılık, sûret/tarz-sebep, sûret/tarz-sebep-atıf ve süre/müddet-sınırlandırma olmak üzere altı, -(y)Up şekli şekli amaç, sûret/tarz, sûret/tarz-sebep, sûret/tarz-sebep-atıf, sûret/tarz- şart ve süre/müddet-sınırlandırma olmak üzere altı, -(y)UbAn(In) şekli amaç, sûret/tarz, sûret/tarz-sebep, sûret/tarz- şart ve süre/müddet-sınırlandırma olmak üzere beş işlevde kullanılmıştır.

6. Bir şeklin birden fazla zarf fiil işlevine sahip olduğu görülmekle birlikte bir eke ait işlevin de birden fazla şekil ile icra edildiği görülmüştür. Garîb-nâme’de en fazla şekil süre/müddet üst işlevine aittir. Bu işlev, -dIn, -dUkçA, -ende, -(y)IcAk, -(y)IncA, -ken, -(I)p, -(y)Up, -(y)UbAn(In), -sA ve -yıncak şekilleri ile karşılanmaktadır. Bu durum ek sınıflamasının şekle göre değil işleve göre yapılması gerektiğini bize göstermektedir.

7. Ekleşme dizisinde zarf fiil eklerinin, kelime-kelime ilişkisi içerisinde fiil-fiil tamlamasında yardımcı unsura gelerek bir fiili nitelediğini ve tasvir ek fiille birlikte kullanıldığını görmekteyiz. Tasvir ek fiille birlikte çoğunlukla bitimli olan ana unsura geldikleri örnekler olsa da fiil fiil tamlamalarında yardımcı unsurda yer aldıkları örnekler de mevcuttur.

8. Garîb-nâme’de farklı tabakalara ait unsurlar görülmektedir. Tasvir ek fiiller ile kullanılan -(y)U şeklinin tasvirsiz şekillerle de kullanılması, tasvir ek fiilli oluşumlarda ünsüz zarf fiil şeklinin kullanılması, -p ve -(y)Up şekillerinin bir arada kullanılarak dış ödünçleme oluşturmaları, -(y)Up ve -(y)UbAn(In) şekillerinin bir arada kullanılarak iç ödünçleme oluşturmaları bu durumu örneklemektedir.

9. Garîb-nâme’de morfofonetik yer ödünçlemesi örnekleriyle karşılaşmaktayız. Bu yer ödünçlemesinin sebebi açıklık uyumu, bu duruma zemin hazırlayan ise şekil bulaşmasıdır. Yer ödünçlemesi, -sA zarf fiil şeklinde temelde şart işlevine bağlı ihtimâl, imeân, istidat, kesinlik, sebep-sonuç ilişkisi ve tavsiye/ikâz alt işlevlerinde görülmektedir.

10. Garîb-nâme metninden hareketle zarf fiillerin işlev ve şekil bakımından zengin bir içeriğe sahip olduğu görülmüştür. Farklı metinler üzerinde yapılacak zarf fiil çalışmaları ile bu sayı daha da arttırılabilir.

EKLER DİZİNİ

-(I)p	13, 76, 86
-(y)A	15, 31, 68, 86, 91, 99
-(y)I	34, 71, 86, 91, 92, 99, 100
-(y)IcAk	48, 54, 73, 85, 86, 99, 100
-(y)IncA	44, 49, 74
-(y)U	28, 32, 91, 92, 93
-(y)UbAn	24, 30, 38, 100
-(y)UbAn(In)	86, 99, 100
-(y)Up	15, 29, 37, 86, 99, 100
-a	31, 32, 34
-A	33
-alı	41, 69
-dın	27, 45, 46, 70
-dIn	26, 45, 69
-din	27, 45
-dUkçA	46, 70
-dukça	46, 70
-dükçe	46, 47
-e	31, 33, 34, 69, 72, 91
-ende	47, 71
-ı	34, 93
-IcAk	42
-ıcağ	42, 43, 48, 54, 55, 73
-ınca	49, 74
-ıp	28
-i	35, 41, 73
-icek	43, 48, 49, 54, 73
-ince	49, 74
-ken	15, 17, 25, 26, 50, 51, 75, 86, 99, 100
-mAkdAn	35, 76
-mağdan	35, 76

-mekden	35, 36, 77
-p	24, 28, 32, 36, 39, 52, 76, 77
-sa	51, 57, 58, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 81, 82, 83, 84, 94, 95, 96, 105
-sA	51, 56, 61, 62, 65, 66, 81, 95
-se	52, 56, 58, 59, 60, 61, 63, 64, 65, 67, 81, 83, 84, 95, 96, 98, 105
-u	32, 34, 71, 93
-uban	30, 38, 41, 54, 80, 81
-UbAn	53
-ubanin	31
-UbAnIn	30
-up	29, 30, 38, 40, 53, 78, 79
-Up	40, 52, 87
-ü	29, 42, 71, 92
-üben	30, 53, 81
-übenin	30, 80
-üp	29, 37, 52, 53, 78, 79
-ye	31, 68, 92
-yıcağ	48, 54, 73, 89
-yınca	44, 45, 55, 74, 90
-yIncA	55
-yıncak	54, 56, 85, 86, 99, 100
-yıncak	54, 85, 89, 90
-yi	34, 35, 93
-yince	44, 55, 74, 89
-yu	28, 29, 71, 88
-yü	29, 32, 33, 34, 39, 72, 88, 92
-yüben	24, 30, 38, 80, 89
-yüp	25, 29, 37, 39, 78, 88

KAYNAKÇA

- Banguoğlu, T. (2015). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Başdaş, C. (2006). Türkçede Üçüncü Grup (Ara) Ekler. *I. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayında Sunulan Bildiri*(26-27 Eylül 2006). Ankara: Bilkent Üniversitesi.
- Bayraktar, N. (2018). *Türkçede Fiilimsiler*. Ankara: TDK Yayınları.
- Bilgegil, M. K. (1982). *Türkçe Dil bilgisi*. İstanbul.
- Çağatay, S. (2008). *Eski Osmanlıca'da Fiil Müştakları(I-II-III* (Cilt 1). (A. Ata, Dü.) İstanbul: Ayaz Tahir İdil-Ural Vakfı Yayınları.
- Delice, H. İ. (2000). Türk Dilinde İşlevsel Ek Tasnifi Denemesi. *Sosyal Bilimler Dergisi*(24), 221-235.
- Delice, H. İ. (2009). Türkçenin Öncül Ekliliği ve Türkçede Öncül Ek Taşıyan Yapılar. *Turkish Studies*, 4(3), 703-716.
- Demir, N., & Yılmaz, E. (2010). *Türk Dili El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Deniz Yılmaz, Ö. (2009). *Türkiye Türkçesinde Eylemsi*. TDK Yayınları.
- Deny, J. (2012). *Türk Dili Grameri*. (A. U. Elöve, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Ediskun, H. (1992). *Türk Dilbilgisi*. İstanbul.
- Ediskun, H. (2003). *Türk Dilbilgisi(Sesbilgisi-Biçimbilgisi-Cümlebilgisi)* (8. b.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ergin, M. (1972). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Minnetoğlu.
- Ergin, M. (1986). *Üniversiteler İçin Türk Dili*. İstanbul.
- Gabain, A. V. (1953). Türkçede Fiil Birleşmeleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*(1.), 16-28.
- Gabain, A. V. (1988). *Eski Türkçenin Grameri*. (M. Akalın, Dü.) Ankara: TDK Yayınları.
- Gencan, T. N. (2001). *Dilbilgisi*. İstanbul: Ayraç Yayınevi.
- Gözütok, A. (1991). *Garibname'nin Dili Üzerine Sistemik Bir GramerÇalışması*.Yayımlanmamış Doktora Tezi Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gülensoy, T. (2000). *Türkçe El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gülsevin, G. (1990). Türkçede -sa Şart Gerundiumu(zarf fiil) Üzerine. *Türk Dili*(467.), 276-279.

- Gölsevin, G. (2001). Türkiye Türkçesindeki Birleşik Zarf Fiiller Üzerine. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2).
- Gölsevin, G. (2011). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. Ankara: TDK Yayınları.
- Hacıeminoğlu, N. (1991). *Türk Dilinde Fiiller*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Hacıeminoğlu, N. (1997). *Harezmi Türkçesi ve Grameri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 3405.
- Hatiboğlu, V. (1972). *Türkçenin Söz Dizimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Hengirmen, M. (1999). *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Hengirmen, M. (2002). *Türkçe Dilbilgisi*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Hüneri, B. (2012). *Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde Zarf-Fiiller*. Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Anabilim Dalı Doktora Tezi.
- Kara, F. (2009). Yapım Eki İşlevinde Olmayan Eklerden Bazıları. *Uluslararası Türkçülük Bilgisi Sempozyumu Bildiriler*, (25-27 Nisan 2007). Erzurum.
- Karahan, L. (1994). Anadolu Ağzlarında Kullanılan Bazı Zarf-fiil Ekleri. *Türk Kültürü Araştırmaları*, 32.
- Karahan, L. (1994, Aralık). -sa/-se Eki Hakkında. *Türk Dili*(516), 471-474.
- Karahan, L. (2011). *Türk Dili Üzerine İncelemeler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1965). Türkiye Türkçesindeki - madan/ meden-madın <- medin Zarf-Fiil (Gerundium) Ekinin Yapısı Üzerine. *Türkoloji Dergisi*, 2(1), 259-269.
- Korkmaz, Z. (1992). *Grameri Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1995). Türkçede -n Zarf-Fiil Eki ile -pan/-pen Eki ve Türemeleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 1, 179-187.
- Korkmaz, Z. (2007). *Grameri Terimleri Sözlüğü* (3. b.). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Korkmaz, Z. (2017). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kuş, B. (2018). *Tarihî Türk Lehçelerinde Tasvir Fiilleri*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
- Savran, H. (2001). Bir İsim İle Bir Yardımcı Fiilden Oluşan Birleşik Fiiller Üzerine Yeni Görüşler. *Türk Dili*(596), 140-142.
- Şahin, H. (2001). Kutadgu Bilig'de Tasvirî Fiiller. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 95-105.

- Tek, E. (2018). *Nehcü'l Ferâdis'te Zarf Fiil Kategorisi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Timurtaş, F. K. (1994). *Eski Türkiye Türkçesi*. İstanbul: Enderun Yayınevi.
- Topçu, Ç. (2010). *Türkçede Sıfat Fiil Kategorisi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Topçu, Ç. (2020). Türkçe Dil Bilgisi Çalışmalarındaki Birleşik Yapı Sorunu “Ek” Tarafı. *TÜRK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 8(23), 116-127.
- Tuna, O. N. (1986). *Türk Dilbilgisi (Fonetik ve Morfoloji)*. Malatya: İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi.
- Tuncer, H. (1996). Türk Dilinde Zarf-fiiller. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi*. Edirne.
- Turan, Z. (1999). Cümlelerin Yapısı İle İlişkilendirilen "Basit" ve "Birleşik" Kavramları Üzerine. *Türklük Bilim Araştırmaları*. 8. Sayı. Sivas
- Turan, Z. (2006). Türkçede Basit/Birleşik Çekim Ayrımıyla Sembolleşen Fiil Çekiminin Problemleri. *Journal of Turkish Studies. Volume.30/III*. Harvard University.
- Turan, Z. (2011). Türk Dilinin Söz Diziminde Yer Ödüşlemesi. *III. Uluslar Arası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu* (16-18 Aralık 2010). İzmir: Kanyılmaz Matbaası. 908-915.
- Turan, Z. (2018). Türk Dilinin Eklerini Sınıflandırmanın Esasları. *Türkbilig*(35), 97-110.
- Uğurlu, M. (1999). *Memlük Türkçesinde Zarf-Fiilli Parçaların Dizimi*. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları:712.
- Vardar, B. (1998). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: ABC Kitabevi.
- Yavuz, K. (2000). *Âşık Paşa, Garib-nâme I/1, I/2, II/1, II/2*. İstanbul: TDK yay.
- Yüce, N. (1999). *Gerundien im Türkischen: Eine morphologische und syntaktische Untersuchung*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Yücel, B. (2000). Türkiye Türkçesinde Zarf-Fiil Eklerinin Yapı Bakımından Sınıflandırılması Üzerine. *Türklük Bilimi Dergisi*(9), 75-113.